

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

ISPITIVANJE KONSTRUKTA MUDROSTI
DIPLOMSKI RAD

MENTOR
doc dr. sc. Denis Bratko

STUDENT:
Bojan Kosalec

ZAGREB, TRAVANJ 2003.

SAŽETAK

Ovo istraživanje, koje se temelji na teorijskom i empirijskom radu berlinske grupe znanstvenika s Max Planck instituta za razvoj i obrazovanje, predstavlja prvi pokušaj istraživanja složenog konstrukta mudrosti u našoj sredini, stoga je osnovni cilj bilo ispitati je li moguće mudrost mjeriti na valjan i pouzdan način te je li riječ o jedinstvenom konstrukt ili se on sastoji od više nezavisnih faktora. Osim toga, željelo se ispitati daju li skupine sudionika, studenata Filozofskog fakulteta, Odsjeka za psihologiju i Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, Odsjeka za fiziku, kemiju i biologiju, za koje se pretpostavlja da različito poznaju određeno područje, različito mudre odgovore na određene realne životne dileme. Na temelju ciljeva formulirali smo specifične probleme i hipoteze.

KLJUČNE RIJEČI

mudrost; evolucijska hermeneutika; kognitivni procesi; vrlina; osobno dobro; implicitne, eksplicitne i integrativne teorije mudrosti; mehanici i pragmatici inteligencije; fundamentalni životni pragmatici; ekspertno znanje; ontogeneza mudrosti; kriteriji mudrosti; mjerni instrument; valjanost; pouzdanost; faktorska struktura.

SADRŽAJ

1.	UVOD	5
1.1	Povijest termina mudrost.....	5
1.2	Što je mudrost?.....	7
1.2.1	Mudrost kao kognitivni proces.....	7
1.2.2	Mudrost kao vrlina.....	10
1.2.3	Mudrost kao osobno dobro.....	12
1.3	Teorije mudrosti.....	14
1.3.1	Implicitne teorije mudrosti.....	14
1.3.2	Eksplisitne teorije mudrosti.....	18
1.3.3	Integrativne teorije mudrosti.....	20
1.4	Definicije i aspekti mudrosti.....	21
1.4.1	Definicije mudrosti.....	22
1.4.2	Aspekti mudrosti.....	23
1.5	Mudrost i dob.....	24
1.6	Psihologija mudrosti i njezina ontogeneza.....	28
1.6.1	Uvod.....	28
1.6.2	Dvoproceni model inteligencije.....	29
1.6.3	Teoretska definicija mudrosti i njezina operacionalizacija.....	30
1.6.4	Područje fundamentalnih životnih pragmatika.....	31
1.6.5	Ekspertno znanje.....	32
1.6.6	Pet kriterija koji se odnose na mudrost.....	32
1.6.7	Pretpostavke o ontogenezi mudrosti.....	36
2.	CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA	38
3.	METODA	39
3.1	Ispitanici.....	39
3.2	Mjerni instrument.....	39
3.3	Postupak.....	40
4.	OBRADA REZULTATA	42
5.	RASPRAVA	46
6.	ZAKLJUČAK	52

7.	LITERATURA.....	53
8.	PRILOZI.....	57

1. UVOD

1.1 POVIJEST TERMINA MUDROST

Tijekom tisuća godina mudrost i srodni konstrukti smatrani su idealom znanja i osobnog funkcioniranja. Ideja mudrosti kao najvišeg oblika znanja i vještine očigledna je u samoj definiciji filozofije koja etimološki predstavlja "ljubav prema mudrosti".

Povijesno je mudrost definirana u terminima: a) stanja idealiziranog bića, b) kao proces savršenog znanja i prosuđivanja ili c) pismeni ili usmeni produkt kao što su mudre izreke i takozvana mudra literatura.

Identifikacija mudrosti s određenom osobom pristup je koji prevladava u psihologiji, ali to je samo jedan od načina na koji je uveden pojam mudrosti. U stvari, u povijesnoj literaturi o mudrosti, poistovjećivanje mudrosti s umom i karakterom pojedinca nije način analize kojem se daje prednost. Mudrost se smatrala idealom koji pojedinac teško postiže.

Tijekom povijesti interes za predmet mudrosti rastao je i slabio. Općenito, za povijesni razvoj koncepta mudrosti najvažnije su dvije glavne vrste argumenata: prva je razlika između filozofske i praktične mudrosti koji se često pripisuje Aristotelovoj razlici između *theorie* i *phronesis*, a druga je pitanje da li je mudrost božanske ili ljudske prirode.

U zapadnom svijetu su ta dva pitanja (filozofsko nasuprot praktičnom i božansko nasuprot ljudskom) bila predmet oštih rasprava tijekom renesanse. U razdoblju od 15. do 17. stoljeća o tome su napisani mnogi važni radovi. To razdoblje završeno je u kasnijoj fazi prosvjetiteljstva. Na primjer, mudrost je bila još uvijek vrlo važna u razmišljanju Kanta i Hegela koji su smatrali da je ona utemeljena na koordinaciji svijeta nauke i prakse. Suprotno od toga, Francuska enciklopedija Diderota iz 18. stoljeća, unatoč svojih 50 svezaka, jedva spominje mudrost što je slučaj i s ostalim radovima iz tog razdoblja. Tijekom prosvjetiteljstva i procesa sekularizacije mudrost je izgubila svoju važnost kao jedna od fundamentalnih kategorija koja vodi mišljenje i ponašanje ljudi (Csikszentmihalyi i Rathunde, 1990).

Unatoč tome, od vremena do vremena, znanstvenici i stručnjaci iz područja kao što su filozofija, političke nauke, teologija i kulturna antropologija bavili su se problemom mudrosti u smislu obnavljanja i ponovnog utvrđivanja njenog značaja, povijesnih korijena i implikacija koje ona ima na podizanje ljudske svjesnosti u vezi sa složenošću i nesigurnošću života.

Za znanstvenike koji se bave kulturno-povijesnim istraživanjima važno je razumijeti kulturnu evoluciju i temelj mišljenja koje se odnose na mudrost. Izreke, poslovice, bajke i priče čine velik dio materijala koji leži u osnovi tih i takvih napora; one pokazuju visok stupanj

kulturne i povijesne nepromjenljivosti što dovodi do pretpostavke da su mudrost i s njom povezan korpus znanja i vještina selekcionirani od strane kulture zbog adaptivne vrijednosti. Također postoje arheološko-kulturni radovi koji se bave porijeklom religioznih i svjetovnih tekstova nastalih u Kini, Indiji, Egiptu, Mezopotamiji i drugim područjima i oni su također važni za znanstvenike koji se bave kulturno-povijesnim istraživanjima.

Riječi mudrost i mudar uvijek su označavale i podrazumijevale određene osobite, uzvišene oblike ponašanja. Mudrost pretpostavlja izražavanje oblika ponašanja koje se cijeni, odobrava i ohrabruje. Ta činjenica sugerira da je mudrost na vrhu hijerarhijsko organiziranog sistema kao složeni spoj elemenata koji se stapaju s iskustvom. Tijekom vremena taj spoj rezultira vrhunskim ljudskim karakteristikama. Kako je mudrost koncept duboko ukorijenjen u kulturi, na početku izgleda poželjno razmotriti upotrebu termina mudrost u društvu.

Jedan od važnijih izvora koncepta mudrosti leži u teologiji koja pripisuje mudrost svemogućem i sveznajućem bogu. Ona smatra da bog ima sveopći plan koji uključuje cijeli univerzum i on zna što je najbolje za nas. Moguće je da je taj teološki prizvuk pridonio zanemarivanju istraživanja mudrosti od strane psihologa zbog njihove nesklonosti da koriste mentalističke koncepte koje nije moguće opažati.

Kao što je raširena vjera u sveznajuće božanstvo, u našoj kulturi postoji uvjerenje da postoji nešto nalik na mudrost. Jedan od zadataka psihologije je temeljito ispitati da li je mudrost fenomen ili skup fenomena koji u određenoj mjeri korespondira s kulturnim gledanjem na mudrost.

Koncept mudrosti prvi puta se pojavljuje u pismenom obliku u Egiptu oko 3000. godina p.n.e. a 600 godina kasnije u rukopisima vezira Ptah-hotepa koji je bio poznat po svojoj mudrosti. Njegova pravila i pouke sačuvane su u formi zbirke poslovice i smatra se da je to najstarija knjiga na svijetu. Osim toga postoje određene etičke rasprave koje se bave pitanjem ispravnog života i koje pokušavaju objasniti kako se to postiže. Tijekom slijedećih 15 stoljeća pojavili su se mnogi mudri ljudi od kojih su neki ostavili iza sebe pisana djela dok su drugi, uslijed okolnosti, bili prisiljeni dublje promišljati vrijednost i značenje života, tj. baviti se metafizičkim problemima i u tom kontekstu smatralo se da su mudri (Csikszentmihalyi i Rathunde, 1990).

1.2 ŠTO JE MUDROST?

Postoji široko rasprostranjena suglasnost mislilaca u prošlosti da koncept mudrosti sadrži tri osnovne dimenzije značenja. Na mudrost se može gledati kao na *kognitivni proces* (poseban način dolaženja do informacija i njihovog procesiranja), kao na *vrlinu* (socijalno poželjan obrazac ponašanja) i kao na *osobno dobro* (poželjno stanje i položaj određene osobe). Jedan od načina boljeg razumijevanja termina mudrosti je i *evolucijska hermeneutika*, metoda utemeljena na pretpostavci da koncepti koji se odnose na evaluaciju ljudskog ponašanja, kao što su vrlina, hrabrost, sloboda ili mudrost i koji se koriste kroz mnoga stoljeća u različitim socijalnim i povijesnim uvjetima, imaju adaptivnu vrijednost za čovječanstvo. Metoda je utemeljena i na pretpostavci da je za razumijevanje takvih koncepata potrebno usporediti njihovo značenje tijekom vremena, u cilju identificiranja nepromjenljivih komponenata i varijacija nastalih kao odgovor na različite uvjete u kulturnom okruženju.

1.2.1 Mudrost kao kognitivni proces

Najočiglednije značenje termina mudrosti odnosi se na način spoznavanja. Postavlja se pitanje da li se mudrost razlikuje od drugih kognitivnih procesa kao što su inteligencija i kreativnost. Različite upotrebe termina mudrosti u prošlosti ukazuju na nekoliko karakteristika po kojima se one razlikuju. U suprotnosti od drugih oblika znanja za mudrost se tvrdi da:

- a) se ne bavi prolaznim fenomenima već trajnim univerzalnim istinama;
- b) nije specijalizirana već pokušava shvatiti u kojem su odnosu različiti aspekti stvarnosti;
- c) pri spoznavanju u obzir uzima vrijednosti i
- d) uključuje hijerarhijski poredak istina i iz njih izvedenih djelovanja.

Problem s navednim karakteristikama javlja se već kod prve karakteristike zbog nepostojanja generalne suglasnosti o tome što leži iza pojavnog svijeta. Ono što predstavlja "univerzalnu istinu" mijenja se i ovisi o određenom vremenskom razdoblju. Npr. za Platona je vidljivi svijet sastavljen od objekata i slika koje korespondiraju s nadosjetilnim svijetom ideja, a istinsko znanje sastoji se u otkrivanju prirode toga svijeta. Aristotel je smatrao da važnost mudrosti proizlazi iz činjenice da je ona osnova svih znanosti jer je njezina uloga dokazati načela na kojim se one zasnivaju.

Kršćanski mislioci, kao što su Augustin i Toma Akvinski suglasni su s gledištem klasičnih filozofa u nekoliko važnih točaka. Oni također smatraju da se mudrost sastoji u

potraži za nepromjenljivim i konačnim uzrocima koji leže iza raznolikosti površnih fenomena. Razlikuju se jer smatraju da se univerzalna istina može pronaći jedino uz božju pomoć. Prema njihovom mišljenju, ljudski um može doći do određene točke ali da bi vidio stvarni poredak stvari i istinu, potrebna je vjera i božanska inspiracija (Csikszentmihalyi i Rathunde, 1990).

Izgleda da su stari mislioci shvatili da su bez mudrosti načini spoznavanja ograničeni tragičnim paradoksom: što se jasnije nešto sagledava to je ograničeniji dio stvarnosti koji se na taj način otkriva. Integrirano mišljenje “primitivnih ljudi”, koji nisu naglašavali razliku između religije, umjetnosti, znanosti, običaja i instikata, polako je ustupilo mjesto specijaliziranom znanju. Danas je to znanje podijeljeno u bezbrojne discipline koje naizgled nisu povezane jedna s drugom niti sa svijetom kako ga doživljavamo.

U skladu s tim klasičnim koncepcijama, najveći dio poticaja za suvremeno proučavanje mudrosti reakcija je na pretjeranu specijalizaciju kao karakteristiku moderne kulture. Npr. Holliday i Chandler (1986) tvrde da današnji tehnološki “zeitgeist” utječe na psihologiju u smislu da se ona bavi isključivu bihevioralnim objašnjenjima, da se koncentrira na mlade osobe i da se podcjenjuje “esencija”. Oni, kao i Meacham (1990), vide istraživanja na području mudrosti kao pokušaj uravnoteženja znanstvenog, analitičkog i akumulacijskog modela istine s integrativnim hermeneutičkim¹ istraživanjima koja naglašavaju kritičke, povijesne i praktične dimenzije (Habermas, 1988).

Drugi istraživači koji su zainteresirani za više stadije kognitivnog razvoja u odrasloj dobi (Kramer, 1983; Labouvie-Vief, 1982 i Riegel, 1973, prema Csikszentmihalyi i Rathunde, 1990) dijele istu zabrinutost. Oni pokušavaju uobličiti stadij koji dolazi poslije “formalnih operacija”. Kramer (1983) je primijetio sličnost između “formalnih operacija” i “mehanicističkog” ili “analitičkog” svjetonazora koji oboje pridonose atomističkoj koncepciji stvarnosti, za koju se pretpostavlja da je manje poželjna od svoje suprotnosti, “organizmičkog” i “sintetičkog” svjetonazora.

Ipak, u suvremenim raspravama o mudrosti rijetko se nailazi na takve integrativne pojmove kao što su “univerzalna istina” ili bog. Zbog toga je legitimno pitanje nije li određena esencijalna komponenta starijih koncepcija mudrosti u osnovi izgubljena tj. promijenjena. U današnje vrijeme je izvjesno da se pojavljuju moderne varijacije koncepta mudrosti, međutim koncept mudrosti kao holistički kognitivni proces nije nestao.

1. Prema Dilthey-u, čije gledište prihvaćaju suvremeni hermeneutičari, uključujući i Habermasa, razlika između društvenih i prirodnih znanosti proizlazi iz objekata istraživanja i odgovarajućih načina istraživanja. Prirodne znanosti bave se pojavnošću i one se mogu proučavati samo “izvana”, putem opažanja jednoobraznosti i ujednačenosti u ponašanju te konstruiranjem uzročnih zakona koji objašnjavaju tu ujednačenost. Suprotno od toga, društvene znanosti imaju za objekt npr. tekst, verbalnu ekspresiju i akciju i mogu se istraživati “iznutra”, putem razumijevanja iskustava i namjera pojedinca. Hermeneutika se može definirati kao grana europske filozofije koja se bavi razumijevanjem i interpretacijom pisanog teksta (Mallery, Hurwitz, Duffy, 1987).

U skladu s klasičnim razlikovanjem između holističke mudrosti i drugih specijaliziranih razina znanja su rezultati empirijskih istraživanja “mudrih osoba” u svakodnevnom životu. Holliday i Chandler (1986) pronašli su konzistentnu multidimenzionalnu sliku mudre osobe koja ima:

- a) generalnu kompetenciju (dimenzija koja se prekriva s logičnom inteligencijom ili tehničkim sposobnostima);
- b) pragmatično znanje zasnovano na iskustvu i
- c) refleksivne sposobnosti.

Te tri komponente uklapaju se u Habermasovu shemu (1988) u kojoj postoji tri komplementarna tipa znanja ili interesa utemeljenih na znanju: *tehnološki interes* povezan s instrumentalnom akcijom, *praktični interes* povezan sa socijalnim konsenzusom i razumijevanjem i *emancipatorski interes* povezan sa samokritičkom refleksijom i autonomijom.

Clayton i Birren (1980) pronašle su sličnu višeslojnu sliku mudre osobe koja je integrirala intelektualne, emocionalne i refleksivne vještine pri procesiranju informacija, a Sternberg je (1985) analizom implicitnih teorija mudrosti otkrio dimenzije koje se preklapaju sa spomenutim istraživanjima.

Sličan prikaz mudrih osoba sadrži i “postformalni” stadij djelovanja kao posljedica optimalnog razvoja odraslih osoba. Postformalno mišljenje (Csikszentmihalyi i Rathunde, 1990) ima sljedeće karakteristike:

- a) osoba prepoznaje relativnost različitih formalnih sistema putem *životnog iskustva* i spremna je prihvatiti kontradiktorna gledišta;
- b) osoba prihvaća *međusobni odnos* cjelokupnog iskustva i neizbježnost promjene i transformacije;
- c) osoba usvaja u većoj mjeri “metasistematičan” ili *refleksivan* i integrativan pristup mišljenju, koje je često dijalektičko;
- d) osoba bira i *posvećuje* se određenom smjeru akcije.

Bilo bi lako naglasiti razlike između klasične i suvremene konceptualizacije značenja mudrosti, međutim važnije je usredotočiti se na zajedničke karakteristike vjerujući da su one aspekti *mema*² koje su ostale iste unatoč velikim promjenama socijalnog i kulturnog miljea, važne za preživljavanje ljudske vrste.

2. Richard Dawkins, koji je iskovao riječ mem, u svojoj knjizi “Sebični gen” definira je kao jedinicu intelektualne ili kulturne informacije koja preživljava dovoljno dugo da bi kao takva bila prepoznata i koja može prelaziti iz uma u um. “Primjeri mema su napjevi, ideje, krilatice, moda, način izrade posuda, izgrađivanje luka. Kao što se geni razmnožavaju prelazeći s tijela na tijelo putem spermija i jajašca, memi skaču s uma na um putem procesa koji se, u širem smislu, može nazvati imitacija. Memi se moraju smatrati živom strukturom, ne samo metaforički

Suvremenu “univerzalnu istinu“ moglo bi se prihvatiti u smislu sistemske ekološke svjesnosti u kojoj se posljedice događaja i akcija sagledavaju kao uzročno povezane i koje imaju dugoročan učinak na preživljavanje ljudi i na okolinu.

1.2.2 Mudrost kao vrlina

Shvaćanje da je mudrost vrlina slijedi iz njezine karakteristike kao kognitivnog procesa. Ako je to oblik znanja koji pokušava razumjeti konačne posljedice događaja na holistički, sistematičan način, onda ona postaje najbolji vodič za “vrhunsko dobro” (*summum bonum*). Znanje o povezanosti uzroka i posljedice pokazuje put *ispravnoj akciji* i temelj je *moralna*.

To je istina i na individualnom i socijalnom nivou. Na individualnom nivou mudrost pomaže pojedincu da odluči koji je optimalan slijed akcija, posredujući između okoline i često konfliktnog znanja koje osiguravaju instinkti, navike i razum. Platon (Dijalozi) kao i mnogi drugi mislioci u prošlosti, naglašava da su bez mudrosti druge prednosti kao što su bogatstvo, zdravlje, moć i čast beskorisne jer osoba ne zna u njima uživati i koristiti ih, a budući da mudrost odražava “božanski poredak”, zakonitost iza pojavnosti, um filozofa postaje božanski koliko to dopušta ljudska priroda.

Kant je uvidio još veću povezanost između kognitivnog i moralnog aspekta mudrosti. Zadatak mudrosti je pronalaženje onog što je najbolje za ljudsku vrstu. Na taj način cilj radikalne kognicije i moralne akcije stapaju se u jedno. Iz toga slijedi da je mudrost najvažnija javna vrlina jer je to jedini pristup koji uzima u obzir dugoročne posljedice za cijeli socijalni sistem. Prema Platonu, najvažniji zahtjev za vladanje je znanje kako povećati dobrobit zajednice kao cjeline i zbog toga bi samo filozofi trebali biti vladari, odnosno vladari bi trebali biti filozofi (Csikszentmihalyi i Rathunde, 1990).

Pretpostavka za gledište o mudrosti kao vrlini je da se osoba suočena sa znanjem onog što se zaista događa, tj. konačnom istinom, ne može oduprijeti njezinoj logici te slijedi ispravan put. Univerzalna istina je toliko privlačna da će oni koji imaju i letimičan pogled na nju s radošću djelovati u skladu s njom.

Međutim otkrića moderne psihologije i općenito socijalnih znanosti dovode u sumnju staro vjerovanje da “istina oslobađa”. Naime, analitička psihologija tvrdi da je naša interpretacija realnosti pod velikim utjecajem ranog iskustva koji je iskrivljuje; bihevioristi

nego i tehnički. Kad posadiš plodni mem u moj um, doslovno parazitiraš moj mozak, pretvarajući ga u sredstvo razmnožavanja mema na isti način na koji virus parazitira genski mehanizam stanice domaćina" (R. Dawkins, 1997).

smatraju da je veliki dio učenja uvjetovan slučajnim asocijacijama; socijalni psiholozi pokazali su koliko snažno djeluje mišljenje drugih ljudi na prosuđivanje dok su antropolozi otkrili duboki utjecaj simbola i vrijednosti kulture na um pojedinca.

Unatoč tome, evolucijska perspektiva sugerira da je klasično izjednačavanje mudrosti i vrline i danas održivo, u stvari da je u današnje vrijeme relevantnije nego ikad prije, unatoč potiskivanju, obranama, etnocentrizmu i sugestivnosti, jer takva i slična stanja su upravo ono što pojedinac treba prevladati da bi vidio temeljnu istinu i približio se mudrosti. Zbog toga povećano znanje o nesavršenosti ne treba paralizirati i stvarati osjećaj bespomoćnosti već treba pomoći da se donese ispravna odluka s jasnijom idejom što su i gdje se nalaze prepreke.

Mudrost je potrebna kao pomoć u donošenju ispravnih odluka. Istraživanja (Clayton i Birren, 1980; Holliday i Chandler, 1986; Sternberg, 1985) su pokazala da svjesnost o važnosti te funkcije nije nestala iz svakodnevnog jezika. Npr. najbolji deskriptor mudrog ponašanja u Sternbergovom istraživanju sugerira da ljudi smatraju da mudra osoba ima “jedinstvenu sposobnost uviđanja problema ili situacije i njihovog rješavanja”. Taj naglasak je posebno jak u radu Staudinger, Maciel, Smith i Baltes (1998) koji definiraju mudrost kao “ekspertizu (dobro prosuđivanje i savjet) na području fundamentalnih životnih pragmatika”. Zbog toga se nacrt njihovog istraživanja usredotočio na planiranje života i upravljanje životom, a njihove metode uključuju mišljenje na glas pri rješavanju zadanih životnih problema i dilema.

Novija istraživanja mogu razjasniti korake koji vode do dobrih odluka. Iz dosadašnjih radova, uz stanovite rezerve, može se sugerirati sljedeće: velika “širina” (empatija), “visina” (inteligencija) i “dubina” (refleksivnost) mudre osobe omogućuju joj stvaranje kompleksnije (konkretnije i apstraktnije) perspektive u odnosu na neki problem i na taj način postizanje sposobnosti sagledavanja najmudrijeg pravca akcije.

U današnje vrijeme, kad se moderno društvo suočava s brojnim važnim izazovima, jednodimenzionalno tehničko mišljenje nije dovoljno da bi se pronašla rješenja mnogih kritičnih problema. Neupitno je da je danas, više nego ikad, potrebno holističko dugoročno razumijevanje djelovanja i događaja da bi se izbjegle posljedice uskih i specijaliziranih interesa i načina spoznaje. Zbog karakteristike mudrosti da uspoređuje, postavlja pitanja i sugerira suzdržljivost i obuzdavanje, ona se rijetko uvažava i nije previše popularna. Ipak, evolucijska analiza sugerira da se ne može razumjeti što se događa i vidjeti što je dugoročno dobro sve dok se ne kultivira interdisciplinarno znanje.

1.2.3 Mudrost kao osobno dobro

Mnogi mislioci u prošlosti (Platon, Aristotel, Augustin, Spinoza, Montaigne...prema Csikszentmihalyi i Rathunde, 1990) naglašavali su činjenicu da mudrost, ne samo da omogućuje približavanje istini i temelj je ispravnog prosuđivanja, već predstavlja dobro sama po sebi, ovdje i sada. Dva su glavna razloga za tu tvrdnju: prvo, bez mudrosti nijedno od drugih dobrobiti ne ispunjava pojedinca zadovoljstvom jer je ona potrebna za uživanje u zdravlju, materijalnoj dobrobiti i odnosima s drugim ljudima; drugo, mudrost je intrinzično motivirana jer kontemplacija o univerzalnom poretku daje pojedincu vrhunsko zadovoljstvo.

Unatoč suglasnosti velikog broja mislilaca da nastojanje postizanja mudrosti i njezino postizanje donose sa sobom intenzivnu radost, moderni mislioci najmanje naglašavaju i razumiju ovaj aspekt mudrosti. Razlog tome je današnji tehnološki "zeitgeist" koji podcjenjuje mudrost kao potragu za univerzalnom istinom. Iskustvo savršene sreće i radosti kao i ekstatička iskustva, danas se smatraju čistom fantazijom kao i metafizička realnost za koju se pretpostavlja da izaziva takve doživljaje.

Međutim, stalna povezanost mudrosti s takvim kategorijama tijekom povijesti, sugerira da ta dimenzija koncepta mudrosti može imati evolucijski značaj i ona bi trebala pronaći novi izraz i terminologiju koji bi iz suvremene perspektive bili manje grandiozni i neshvatljivi. Postoji mnogo načina na koji moderni mislioci mogu pristupiti tom zadatku a jedan od njih mogao bi biti "intrinzična motivacija" određenih doživljaja i ponašanja koji su sami po sebi ugodni pojedincu.

Karakterizacija mudrih pojedinaca kao otvorenih prema tehničkim, praktičnim i emancipatorskim (refleksivnim) interesima (Holliday i Chandler, 1986), sugerira da je pojedinac otvoren ne samo za mogućnost doživljaja ekstrinzične nagrade u vidu materijalne kontrole već i za intrinzične nagrade.

Platon je zapazio da mudar čovjek dobro poznaje "niska" zadovoljstva tijela ali je uz to kultivirao i "viša" zadovoljstva koja pronalazi u kontemplaciji. Može se tvrditi da nastojanje postizanja mudrosti i njezino postizanje sadrži intrinzičnu nagradu koja se temelji na činjenici da *refleksivna* dimenzija mudrosti pripada grupi autonomnih ili k rastu usmjerenih ponašanja, koja ne osiguravaju izravnu korist za pojedinca na bilo koji tehnički ili praktični način. Takvo, *autoteličko* (auto=ja, telos=cilj) ponašanje ima za posljedicu optimalno stanje zadovoljstva i smatra se nagrađujućim samo po sebi.

Kada samorefleksija dovede do emancipacije ili trenutka kada proširena svjesnost prepozna ograničenja prethodne perspektive, proces rasta postaje ekstatičan u doslovnom

smislu riječi: “stajati izvan”. Drugim riječima, pojedinac se u tom trenutku nalazi izvan uobičajene svijesti, a karakteristika tog iskustva je intrinzična nagrada. U studijama optimalnog psihološkog funkcioniranja ta dimenzija je opisana kao gubitak ega ili samosvijest. Na taj proces ne treba gledati kao na uključivanje transcendencije i dosezanja metafizičkih područja, već kao na prevladavanje uskog gledanja na svijet obojenog sebičnim interesom i postizanja više perspektive. Ne iznenađuje da takvo nadilaženje samog sebe kroz refleksiju ili kontemplaciju, ako se ponavlja, pruža mogućnost za doživljavanje intrinzičnih nagrada povezanih s rastom i dovodi do afirmacije gledišta da je mudrost zadovoljstvo sama po sebi. Takva iskustva opisuje Maslow (prema Fulgosi, 1985) i naziva ih vrhunskim iskustvom, dok ih neki subjekti nazivaju tok (“flow”³). Karakteristika tog iskustva je gubitak ega, izuzetna koncentracija, jasan feedback, kontrola, zadovoljstvo, holizam i etička zahtjevnost.

Evolucijska perspektiva sugerira da je drevna povezanost mudrosti kao vrhunskog zadovoljstva samog po sebi i na taj način i osobnog dobra, još uvijek relevantna i važna u današnje vrijeme.

3. Knjiga autora Mihaly Csikszentmihaly-a, "Flow: The Psychology of Optimal Experience", izdana je 1990. godine u SAD-u i odmah je postala uspješnica. U njoj je autor odlučio skupiti rezultate istraživanja koja je provodio na tom području u posljednjih dvadesetak godina i učiniti ih dostupnim široj javnosti. Tijekom godina istraživanja autor je došao do zaključka da postoje aktivnosti koje ne služe socijalno-adaptivnoj ili biološko-praktičnoj svrsi već su same po sebi zadovoljstvo. Stanje svijesti u kojem se pojedinci nalaze tijekom takve aktivnosti nazvao je "flow" (pojam koji su često koristili sudionici istraživanja, većinom umjetnici). Iako u knjizi nije dao definiciju "flow-a", autor navodi karakteristike tog stanja svijesti: radost, duboka koncentracija, emocionalna poletnost, privremeni gubitak ega, samotranscendencija...Osim toga, prema autoru, osam elemenata obilježava doživljaj "toka" ili doprinose njegovom pojavljivanju:

1. pojedinac se nalazi pred izazovnim zadatkom koji zahtijeva određenu vještinu;
2. dolazi do prožimanja aktivnosti i svjesnosti pojedinca;
3. veća je vjerojatnost da će se iskustvo pojaviti kada zadatak ima jasan cilj;
4. veća je vjerojatnost da će se iskustvo pojaviti kada postoji neposredni feedback;
5. kod pojedinca postoji visok stupanj koncentracije koji onemogućava rasipanje energije;
6. pojavljuje se paradoks kontrole: osoba osjeća da ima kontrolu bez aktivnog nastojanja, tj. prestaje biti zabrinuta zbog mogućeg gubitka kontrole;
7. preokupiranost samim sobom nestaje;
8. promijenjen je osjećaj vremena, sati mogu izgledati kao minute ili se može doživjeti ono što sportski psiholozi nazivaju "produženo vrijeme", u kojem izgleda da se stvari i osobe kreću kao na usporenoj snimci.

Izdavanjem ove knjige Csikszentmihaly je postao rariet na području humanističkih znanosti: on je cijenjeni akademik čiji rad ima značajan utjecaj na kulturni i socijalni "mainstream" (Cooper, 1998).

1.3 TEORIJE MUDROSTI

1.3.1 Implicitne teorije mudrosti

Do početka 90-tih godina 20. stoljeća, većina empirijskih istraživanja o mudrosti na području psihologije bila je usmjerena na daljnju elaboraciju definicija mudrosti. Odmaknuvši se od definicija danih u rječnicima, istraživači su počeli su proučavati svakodnevna vjerovanja, pučke koncepcije ili implicitne (subjektivne) koncepcije mudrosti i pokušali odgovoriti na pitanja kao što su: što je mudrost, po čemu se ona razlikuje od drugih oblika sposobnosti, koje situacije zahtijevaju mudrost i koje su karakteristike mudrih osoba. Ta i slična pitanja bila su u središtu istraživanja mudrosti na području psihologije tijekom 80-tih godina prošlog stoljeća.

Te studije bile su utemeljene na istraživanju V.P. Clayton (prema Sternberg, 1994) u kojem je ona pronašla sljedeće karakteristike mudrih osoba: (1) emocionalne karakteristike kao što su empatija i samilost, (2) reflektivne procese kao što su intuicija i introspekcija i (3) kognitivne sposobnosti kao što iskustvo i inteligencija (tablica 1).

R. J. Sternberg (1986) je istraživao implicitne teorije inteligencije, mudrosti i kreativnosti i položaj mudrosti u semantičkom prostoru određenom s te tri karakteristike. U tom referentnom okviru Sternberg je otkrio da se mudrost opisuje na šest dimenzija: (1) sposobnost rezoniranja, (2) razboritost, (3) učenje iz ideja i okoline, (4) prosuđivanje, (5) efikasno korištenje informacija i (6) pronicavost. Kada je pitao ljude koja su ponašanja karakteristična za mudru, inteligentnu i kreativnu osobu, najveće preklapanje pronađeno je između inteligencije i mudrosti. Dimenzija razboritosti bila je specifična za mudrost. Izgleda da je ona povezana s emocionalnom dimenzijom pronađenom u istraživanju Clayton (ibid.). Razboritost uključuje ponašanja kao što su briga za druge i uzimanje u obzir savjeta. U kasnijem, teoretskom radu Sternberg (1990) je koristio te i druge rezultate da bi točno odredio šest karakteristika koje su u odnosu sa šest područja zbog kojih ljudi označavaju određene osobe kao mudre: (1) razumijevanje pretpostavki, značenja i ograničenja (znanje), (2) odbijanje automatizma vlastitih misli i razumijevanje takvih misli kod drugih (proces), (3) razboritost (primarni intelektualni stil), (4) razumijevanje dvosmislenosti i prepreka (osobnost), (5) interes za razumijevanje onog što se zna i koji je značaj toga (motivacija), (6) dubina razumijevanja potrebna da bi se uvažavao kontekst (kontekst okoline).

S. Holliday i M. Chandler (1986) tražili su od ljudi različite dobi da opišu mudre osobe i otkrili su da se generalno poklapanje u vezi značenja mudrosti i njezinih karakteristika ne

mijenja s dobi. Bez obzira da li su ljudi mladi, sredovječni ili stariji, oni su suglasni da je mudrost određena s pet faktora (čimbenika):

- prvi i najvažniji je *iznimno razumijevanje* zasnovano na uobičajenom iskustvu, koje uključuje karakteristike kao što su “vidi stvari u širem kontekstu”, “razumije samog sebe”, “uči iz iskustva”, “koristi zdrav razum” i slično;
- drugi faktor, također jako važan je “*prosudivanje i vještina komunikacije*” koji se odnosi na razumijevanje i ispravno prosudivanje tijekom upravljanja svakodnevnim događajima što obuhvaća karakteristike kao što su “razumije život”, “njega se isplati pažljivo slušati”, “procjenjuje i važe posljedice” i “izvor je dobrog savjeta”;
- treći, umjereno važan faktor je *opća kompetencija* koja uključuje karakteristike kao što su “znatiželjan”, “budan i pažljiv”, “inteligentan”, “kreativan” i “obrazovan;”
- četvrti faktor, *interpersonalne vještine*, uključuje opise kao što su “fer, pošten”, “senzitivan, osjetljiv”, “društven”, “mirne naravi, nenaprasit” i “ljubazan” što pokazuje da mudre osobe izražavaju svoje vještine u socijalnim situacijama;
- peti faktor, *socijalna nenametljivost*” karakteriziraju ponašanja kao što su “obzirnost”, “neprosudivanje” i “smirenost.”

Jasno je da “mudar” nije jednostavno druga riječ za “inteligentan” jer kad bi to bilo tako, kompetencija i stručnost bi bili najvažniji faktori u poimanju mudrosti od strane ljudi. Da bi provjerili u kakvom su odnosu mudrost i druge osobine pojedinca, Holliday i Chandler su usporedili opise mudrih osoba s opisima osoba koje su inteligentne, oštromne, perceptivne i spiritualne, koje opise su dali isti ljudi. U svakom slučaju, postoji određeno preklapanje ali su pojmovi jasno odvojeni. Izgleda da je “mudar” širi i bogatiji pojam, koji se navise preklapa s “perceptivan,” sadrži u sebi elemente pojma “inteligentan” i u manjem stupnju “spiritualan,” dok s pojmom “oštromnosti” postoji vrlo malo preklapanje.

Faktorska analiza atributa mudre osobe otkrila je dva faktora. Prvi faktor Holliday i Chandler nazvali su “iznimno razumijevanje uobičajenih iskustava”, koji predstavlja kombinaciju kvaliteta uma i praktičnih sposobnosti i vrlina vođenja dobrog života. Drugi faktor nazvali su “prosudivanje i vještina komunikacije”, a on se odnosi na kvalitete kao što su promišljanje, davanje dobrog savjeta i razumijevanje posljedica. Kombiniranje tih rezultata sa shvaćanjem J. Habermasa (1988) dovelo je Hollidaya i Chandlera do isticanja važnosti multidimenzionalnog prikaza mudrosti koji u sebi sadrži tehničko, praktično i emancipatorsko znanje.

Dvije studije (Orwoll i Perlmutter, 1990; Sowarka 1989) uključivale su imenovanje mudrih osoba i nabranje njihovih karakteristika. D. Sowarka (1989) je izvjestio o dva nalaza od izuzetne važnosti:

1. izgleda da su zadatak karakteriziranja mudrosti i mudrih osoba spremno izvršili stariji sudionici istraživanja i
2. sudionici su naglašavali ideju da osobe koje su označili kao mudre imaju "izuzetan karakter".

Koristeći sličan postupak L. Orwoll i M. Perlmutter (1990) došle su do zaključka da osobe označene kao mudre tendiraju da budu srednje i starije dobi, muškarci a ne žene i visoko obrazovane osobe. Ipak, nijedna od tih studija nije uključivala heterogeni, reprezentativni uzorak i zbog toga je vrlo vjerojatno da bi se pojavila nova konstelacija osobnih karakteristika u pogledu dobi i spola u slučaju ispitanika iz različitih kulturnih subgrupa.

Na temelju ovih istraživanja u čijim su temeljima implicitne teorije mudrosti, očigledno je da ljudi na Zapadu imaju prilično jasnu sliku o prirodi mudrosti. Posebno su istaknuta četiri otkrića:

1. izgleda da je u umovima ljudi mudrost blisko povezana s mudrim osobama kao "nosiocima" mudrosti;
2. od mudrih ljudi se očekuje da kombiniraju značajke uma i karaktera;
3. mudrost ima jake interpersonalne (savjet) i socijalne aspekte (konsenzualno prepoznavanje njezinog pojavljivanja);
4. postoji preklapanje mudrosti i srodnih koncepata ali u odnosu na aspekte kao što su razboritost, promišljenost i integracija kognicije, emocije i motivacije mudrost ipak ima dio jedinstvene varijance koja nije povezana sa srodnim konceptima.

Proučavajući svoje nalaze, istraživači su zaključili da je jedan od razloga poteškoća u proučavanju mudrosti nemogućnost da se taj pojam bez teškoća uklopi u određenu psihološku teoriju sposobnosti. Tradicionalni testovi inteligencije su očigledno od male koristi jer izgleda da je odnos inteligencije i mudrosti jednak onom inteligencije i kreativnosti: da bi se razvila mudrost potreban je određeni stupanj inteligencije ali inteligencija nije garancija mudrosti. Neki istraživači pokušali su razviti kognitivnu teoriju mudrosti proširujući okvire svojih teorija inteligencije.

Tablica 1: Implicitne teorije mudrosti: usporedba tri rezultata iz tri istraživanja s primjerima dimenzija mudrosti prema Sternberg, 1994

Clayton (1976)	Sternberg (1986)	Holliday i Chandler (1986)
• afektivna empatija samilost • refleksivna intuicija introspekcija • kognitivna iskustvo inteligencija	• razboritost briga za druge uzima u obzir savjet • pronicavost intuicija nudi ispravna i točna rješenja • prosuđivanje djeluje u okviru svojih mogućnosti, senzibilan je • učenje iz ideja i okoline perceptivan uči iz pogrešaka • sposobnost rezoniranja dobra sposobnost rješavanja problema logički um • efikasno korištenje informacija iskusan je traži informacije	• interpersonalne vještine senzitivan/osjetljiv socijabilan/društven • vještine prosuđivanja i komunikacije dobar je izvor savjeta razumije život • socijalna nenametljivost diskretan ne osuđuje • iznimno razumijevanje uobičajenih iskustava uči iz iskustva vidi stvari u širem kontekstu • opća kompetencija inteligentan obrazovan

1.3.2 Eksplicitne teorije mudrosti i procjena ponašanja

Eksplicitne teorije mudrosti nazivaju se i *kognitivne teorije mudrosti* a njihovi zagovornici uvjereni su da se mudrost može pronaći u najvećoj mjeri kod starijih osoba. Da li će se ona zaista pojaviti zavisi o životnom iskustvu, motivaciji i osobnim resursima. Prosječna starija osoba ne mora biti mudrija od prosječne odrasle osobe, ali kada se razvije duboka mudrost onda je to češće među starijim osobama.

Baltes i Smith (1990) krenuli su od neformalne definicije mudrosti kao dobre prosudbe i savjeta o teškim i neizvjesnim životnim pitanjima i predložili definiciju mudrosti kao “ekspertnog znanja o temeljnim životnim pragmaticima”. Kada se primjene na mudrost, životni pragmatici odnose se na znanje o promjenama i uvjetima života u različitoj životnoj dobi, ljudsku prirodu i ponašanje, životne zadatke i ciljeve, socijalne odnose i životnu neizvjesnost.

Baltes i Smith (1990) razvili su pet kriterija za koje vjeruje da opisuju ekspertno znanje mudrih osoba:

- a) bogato činjenično znanje o životu;
- b) bogato proceduralno znanje o životu (znanje “kako” činiti stvari);
- c) razumijevanje da se život sastoji od serije međusobno povezanih konteksta koji mogu uključivati napetosti i konflikte;
- d) svjesnost da su sve prosudbe relativne i povezane s određenim kulturnim i osobnim vrijednosnim sistemom;
- e) svjesnost da nijedna analiza životnih problema ne može biti potpuna i konačna jer se budućnost ne može predvidjeti niti u potpunosti znati prošlost.

Kada se mudrost definira na ovaj način, ona izgleda vrlo bliska primjeni postformalnog mišljenja od strane eksperta u znanju o životnim činjenicama. U stvari, Baltes i suradnici proučavali su mudrost na način da su od odraslih osoba tražili da riješe životne dileme, što je ista metoda koja je korištena u proćavanju postformalnog mišljenja. Neki istraživači vjeruju da je mudrost više od proširene inteligencije i počeli su razmatrati kakvu ulogu u njezinom pojavljivanju može imati ličnost. (Zbog važnosti, rad Baltesa i suradnika bit će opširnije opisan u daljnjem tekstu.)

Unutar tradicije koja naglašava važnost mjerenja bihevioralnog izražavanja mudrosti mogu se identificirati tri pravca: (1) procjena mudrosti kao osobne karakteristike, (2) procjena mudrosti na temelju postformalnog mišljenja i (3) procjena mudrosti kao učinka u rješavanju teških problema koji uključuju interpretaciju, rukovođenje i upravljanje životnim događajima.

U okviru teorija ličnosti mudrost se smatra naprednim, ako ne i konačnim stupnjem osobnog razvoja. U tom kontekstu mudrost se može usprediti s “optimalnom zrelošću”. Karakteristike mudre osobe su, na primjer, integriranje a ne zanemarivanje ili potiskivanje informacija koje se na nju odnose i to na način da uskladi suprotnosti i transcendira osobne probleme, pitanja i prioritete uzimajući u obzir kolektivne i univerzalne sadržaje. Ryff i S.K. Whitbourne (Ryff i Heincke, 1983; Walasky, Whitbourne i Nehrke, 1984; prema Sternberg 1994) razvili su upitnik za samoprocjenu na temelju Eriksonove ideje o osobnom razvoju, posebno na temelju integriteta ili mudrosti. U istom tonu Orwoll (1988) je istraživala subjektivna uvjerenja o mudrosti osoba koje su bile označena kao mudre. Otkrila je da takve osobe zaista postižu visoke rezultate na Eriksonovoj skali koja mjeri ego integritet i da pokazuju veću brigu za čovječanstvo kao cjelinu i stanje čitavog svijeta od kontrolne grupe.

J. Loewinger (Loewinger i Wessler, 1978, *ibid.*) je, koristeći tehniku dovršavanja rečenice, razvila mjeru svog teoretski pretpostavljenog razvoja ega kojeg je imenovala kao “ego integritet”, za kojeg je ustanovila da je povezan s drugim osobnim karakteristikama kao što su kompetencija iz CPI upitnika (Helson i Wink, 1987, *ibid.*) ili otvorenost prema iskustvu iz NEO-PI (McCrae i Costa, 1980, *ibid.*).

Osim mjera mudrosti kao karakteristika ličnosti postoje radovi koji pokušavaju procijeniti mudrost kao učinak u rješavanju teških problema, koji uključuju interpretaciju, rukovođenje i upravljanje životnim događajima. Konceptualni pristup za takvu vrstu istraživanja preuzet je od berlinske grupe istraživača s Max Planck instituta za razvoj i obrazovanje i utemeljen je na teoriji cjeloživotnog razvoja, razvojnoj studiji uma i ličnosti tijekom starenja, istraživanju ekspertnih sistema i kulturno-povijesnih definicija mudrosti. Integriranjem tih gledišta mudrost je definirana kao “*ekspertni sistem znanja o fundamentalnim pragmaticima života koji uključuje izniman uvid, prosuđivanje i davanje savjeta povezanih sa složenim i nesigurnim sadržajima ljudskog života*” (cit. prema Baltes i Smith, 1990, str. 95).

Istraživači koji proučavaju mudrost svjesni su da je to teško empirijski učiniti zbog složenosti i bogatstva sadržaja fenomena mudrosti koji se opire pokušajima znanstvene identifikacije. Unatoč tome, istraživači koji kao polazište uzimaju eksplicitne teorije mudrosti pokazali su da je moguće mjeriti mudrost u terminima karakteristika ličnosti kao i učinka u teškim zadacima.

1.3.3 Integrativne teorije mudrosti

Jedan od razloga zbog kojeg je mudrost neuhvatljiva za istraživače je njihovo neuzimanje u obzir uloge ličnosti u razvoju mudrosti. Lucinda Orwoll i Marion Perlmutter (1990) vjeruju da mudrost zavisi o kogniciji ali i o ličnosti zbog čega je velika mudrost rijetka. Izuzetna mudrost obuhvaća izuzetan rast i ličnosti i kognicije.

Mnoge teorije ličnosti uključuju povezanost mudrosti i ličnosti, opisujući mudre osobe kao izuzetno zrele, dobro integrirane ličnosti. Na primjer, Erik Erikson (Erikson, prema Fulgosi, 1985) vidi mudrost kao vrhunac *osobnog razvoja*. On smatra da se mudrost razvija kod starijih osoba kad pronadu smisao života i prihvate neizbježnost vlastite smrti, uspješno rješivši borbu između integriteta i beznađa. Drugi aspekt mudrosti koji opisuje Erikson je *transcendencija samog sebe* uslijed kojeg se osjećaj jastva širi na cijelo čovječanstvo imajući za posljedicu identitet koji *obuhvaća sve ljude i sva živa bića*. Mudrost, koja ovisi o obje karakteristike ne može se razviti prije stare dobi. Ipak, Eriksonova teorija dopušta u drugim fazama života ranije oblike mudrosti u skladu s povećanim preuzimanjem odgovornosti kao odgovora na životne izazove različite dobi.

Kad se izuzetni osobni razvoj i transcendencija samog sebe udruže s kognitivnim razvojem oni strukturiraju način na koji mudri ljudi gledaju sebe, druge i svijet. Njihov osobni razvoj dozvoljava im da dožive svoje emocije na način koji potiče svjesnost o samom sebi, dok kognitivni razvoj vodi do složene samoprocjene. Mudrost proizlazi iz razvojne spirale u kojoj transcendencija samog sebe pospješuje i pomaže procesiranje novih informacija i vodi k jasnijoj percepciji postojećih informacija. Povećana kognicija povezana s mudročću potiče zreliji nivo uvida u motive i emocije koji s druge strane dovode do daljnjeg kognitivnog rasta. Taj proces na kraju ima za rezultat dubinske uvide i potiče pojavu mudrosti.

Fokusiranjem na produktivnost i sposobnost rješavanja problema u tehnološkom društvu, formalno obrazovanje ne može biti efikasna metoda prenošenja vrste znanja koju zahtijeva mudrost. Umjesto toga, mudrost može ovisiti o osobnom razvoju pojedinca i vrsti iskustva koje je osoba imala, njihovom broju, vremenskom rasporedu i načinu na koji se ona procesiraju. Kad bismo mogli naučiti više o stjecanju mudrosti, mogli bismo utjecati na razvoj većeg broja osoba koje bi postale mudre odrasle osobe i koje bi mogle imati važnu ulogu u društvu. Orwoll i Perlmutter vjeruju da je najbolji način da se nauči više o načinu stjecanja mudrosti proučavanje mudrih osoba u nadi da ćemo otkriti kako određeni kognitivni i osobni procesi međusobno djeluju.

1.4 DEFINICIJE I ASPEKTI MUDROSTI

Koristan pristup u definiciji mudrosti je pregled enciklopedija i rječnika. Na primjer, glavni povijesni njemački riječnik 1854/1984 definira mudrost kao “uvid i znanje o samom sebi i svijetu i dobru prosudbu u slučaju teških životnih problema”. Slično tome, Oksfordski rječnik u svoju definiciju uključuje “dobro prosuđivanje i savjet u vezi nesigurnih i teških životnih sadržaja” (prema Sternberg, 1994).

Kada su se psiholozi počeli baviti definicijom mudrosti, oni su kao i filozofi, bili suočeni s potrebom specificiranja sadržaja i formalnih značajki mišljenja, prosuđivanja i mudrih savjeta u terminima psiholoških kategorija i opisivanja mudrih osoba koje su sposobne prenijeti mudrost drugima. Početni naponi bili su u najvećem dijelu teoretske i spekulativne prirode. U svom pionirskom djelu o starenju, G. S. Hall (ibid.) je, na primjer, povezo mudrost s pojavom meditativnog stava, filozofske smirenosti, nepristranosti i željom prikazivanja moralnih pouka koje se pojavljuju u starijoj dobi. Drugi autori naglašavali su da mudrost uključuje srednji put i umjerenost između ekstrema, dinamiku između znanja i sumnje, odvojenost od aktualnih, bliskih problema, ravnotežu između emocija, motivacije i mišljenja ili određene druge karakteristike.

Na temelju implicitnih, eksplicitnih i integrativnih teorija ličnosti može se zaključiti da je mudrost integrativni aspekt ljudskog života koji u sebi uključuje iskustvo, kognitivne sposobnosti i emocije, a koristi se za donošenje dobrih odluka na individualnom i socijalnom nivou. Sve konceptualizacije mudrosti mogu se smjestiti na kontinuum s mudročću kao jedino kognitivnom sposobnošću na jednom kraju (Baltes i Smith) i povećanoj integraciji kognicije s emocijama (Kramer) ili drugih subjektivnih oblika znanja (Labouvie-Vief) na drugom. Izgleda da većina istraživača smatra da su kognitivne sposobnosti, djelovanje i emocije neophodne komponente za razvoj mudrosti ali ne i dovoljne. Definicije mudrosti različitih autora navedene su u tablici 2.

Način na koji autori gledaju na različite aspekte mudrosti može se vidjeti u tablici 3. u kojoj su navedeni procesi mudrosti, značajke mudrih osoba, produkti mudrosti i metodologija istraživanja. Većina autora smatra da su temeljni procesi mudrosti integriranje ili ravnoteža dva suprotna aspekta ličnosti, kognicije i emocija. Na taj način mudrost povezuje odvojene procese logičnog znanja i neizvjesnosti i refleksije koji su prije bili odvojeni.

Tablica 2: Definicije mudrosti prema Birren i Fisher, 1990*

Autor	Definicije
Robinson	<i>Tri povijesne definicije</i> Grčka: intelektualni, moralni, praktični život; život koji je u skladu s istinom, ljepotom. Kršćanska: život koji se živi u potrazi za božanskom, apsolutnom istinom; Suvremena: znanstveno razumijevanje zakona koji vladaju kretanjem materije.
Czikszentmihalyi i Rathunde	Evolucionisti/razvojni hermeneutički pristup proučavanju mudrosti sugerira da je mudrost <i>holistički kognitivni proces</i>, vrlina ili snažan vodič za akciju kao i dobro, poželjno stanje bića.
Labouvie-Vief	Miran i uravnotežen dijalog između dvije skupine atributa: vanjski, objektivni, logični oblici procesiranja (<i>logos</i>) i unutrašnji, subjektivni, organizmički oblici (<i>mythos</i>).
Baltes i Smith	Mudrost je <i>ekspertno znanje</i> u području <i>temeljnih životnih pragmatika</i>, kao što su planiranje i sagledavanje života. Ona zahtijeva bogato činjenično znanje o životnim sadržajima, bogato proceduralno znanje o životnim problemima, znanje o različitim životnim kontekstima i vrijednostima ili prioritetima i znanje o neizvjesnosti života.
Chandler i Holliday	Suvremena filozofija znanosti ograničava konceptualizaciju/formuliranje ideje mudrosti na tehnološku vrstu znanja. Točniji opis mudrosti zahtijevao bi dobro definirane, <i>multidimenzionalne, prototipski organizirane</i> opisne karakteristike stručnosti. To uključuje pronalaženje i vraćanje starijih vrsta/tipova znanja koja su zaboravljena.
Sternberg	Mudrost je <i>metakognitivni stil</i> plus razboritost, znanje da se ne zna sve, potraga za istinom u opsegu koji se može saznati.
Orwoll i Perlmutter	Personološko proučavanje mudrosti sugerira da je mudrost <i>multidimenzionalna ravnoteža ili integracija kognicije i emocija</i>, afilijacija i socijalna briga. Napredni razvoj ličnosti zajedno s kognitivnim vještinama esencija je mudrosti.
Meacham	Mudrost je <i>svjesnost pogrešivosti znanja</i> i nastojanje uravnoteženja znanja i sumnje. Dob eksplicitno nije sastavna komponenta mudrosti; u stvari mudrost može biti manja u starijoj dobi. Dob je povezana s promjenama mudrosti, od njezine jednostavne do vrlo duboke manifestacije, izražavanja i očitovanja.
Kitchener i Brenner	Mudrost je intelektualna sposobnost da se bude svjestan ograničenja saznavanja i kako to utječe na rješavanje nejasnih, neodređenih problema i stvaranju prosudbi, <i>karakteristike refleksivnog prosuđivanja</i>.
Arlin	Mudrost je blisko povezana sa <i>sposobnošću pronalaženja problema</i>, fundamentalnim kognitivnim procesom razmišljanja i prosuđivanja
Pascual-Leone	Mudrost je <i>način simboličkog procesiranja</i> od strane visoko razvijene volje. To je dijalektička integracija svih aspekata ličnosti, uključujući osjećaje, volju, kogniciju i životno iskustvo.
Kramer	Mudrost je organizmička integracija relativističkih i dijalektičkih načina mišljenja, osjećaja i refleksije, <i>stajalište prema realnosti</i> razvijeno unutar međusobnih odnosa.
Birren i Fisher	Mudrost je <i>integracija emocionalnih, konativnih i kognitivnih aspekata</i> ljudskih sposobnosti koja se pojavljuje kao odgovor na životne zadatke i probleme. Mudrost je ravnoteža suprotnih valencija intenzivne emocije i nepristranosti, djelovanja i nedjelovanja, znanja i sumnje. Ona tendira povećanju uslijed iskustva i zbog toga raste s dobi ali nije isključiva karakteristika starijih osoba.

*Birren i Fisher su u posljednjem dijelu zbirke radova "Wisdom, its Nature, Origins and Development", koju je izdao Sternberg, R. J. (1990), pokušali integrirati gledišta svih autora zbirke i prikazati njihove definicije i aspekte mudrosti.

Tablica 3: Aspekti mudrosti prema Birren i Fisher, 1990*

AUTOR	PROCESI MUDROSTI	RAZVOJ MUDROSTI	OSOBINE MUDRE OSOBE	PRODUKTI MUDROSTI	METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA
Robinson	Suvremeno: razumijevanje empirijskih prirodnih zakona	-	Grčka: ljubav prema istini, ljepota; Kršćanstvo: sljeđenje božje mudrosti	-	-
Csikszentmihaly i Rathunde	put usmjeren rastu koji posreduje između konfliktnih informacija	-	empatičan, inteligentan, refleksivan	izbor između okolinskih alternativa i naših potreba	-
Labouvie-Vief	integracija refleksije (<i>mythos</i>) i kritičkog mišljenja (<i>logos</i>)	napredak od jednostranog znanja do integracije emocija	-	-	mlade i starije osobe interpretiraju dvosmislene tekstove, događaje i emocionalne procese
Baltes i Smith	faktilno i proceduralno znanje integrirano s kontekstom, relativizmom i neizvjesnošću	sazrijevanje i rast kao posljedica znatnog iskustva i bogatog znanja	-	vrhunski učinak, duboki uvid, davanje savjeta	mišljenje-na-glas, analiza takvih protokola odraslih osoba tijekom planiranja i sagledavanja života i zadataka upravljanja
Chandler i Holliday	-	-	sveobuhvatna kompetencija, dobro prosuđivanje, vještina komuniciranja, vidi stvari u širem okviru, izvanredno razumijevanje	-	anketiranje ljudi o uobičajenom značenju mudrosti, nabranje koncepta mudrosti pronađenih u starijoj literaturi
Sternberg	dobra sposobnost rezoniranja, razboritost, pronicavost	-	temeljito ispituje znanje, traži istinu, voli dvosmislenost, opire se automatizmu	-	razmatranje ljudi o riječima koje definiraju mudrost i psihometrijski testovi kognitivnih procesa
Orwoll i Perlmutter	integriranje kognicije s emocijama	integriranje postignutog s dobi	jako razvijena ličnost, zna svoje granice, transcendirira narcizam	razumije sebe i druge i ima uvide o sebi i drugima, intuitivne sposobnosti	mjerenje emotivnih i kognitivnih sposobnosti odraslih osoba koje su označene kao mudre, životna povijest
Meacham	održavanje ravnoteže između sakupljanja činjenica (<i>znanje</i>) i njihovog preispitivanja (<i>sumnja</i>)	razvija se u kontekstu interpersonalnih odnosa a <i>ne</i> dobi	-	-	-
Kitchener i Brenner	sinteza znanja dobivenog iz suprotstavljenih gledišta	napredak kroz sedam razina znanja povezan s dobi, prihvaćanje neizvjesnosti	dobro prosuđuje, shvaća da je znanje nesigurno i promjenljivo, osjetljivost na kontekst	-	longitudinalne studije refleksivnog prosuđivanja
Arlin	potraga za komplementarnim, postavljanje pitanja, pomicanje granica	postformalne operacije dozvoljavaju pojavu shema mudrosti	otvoren promjenama, osjećaj osnova, ima mnogo znanja, pronalazi probleme	dobre odluke	starije i mlade osobe na osnovu nedefiniranih životnih događaja trebaju odrediti u čemu je problem i riješiti ga
Pascual-Leone	mudrost-kao-savjet, mudrost-kao-volja, mudrost-kao-osjećaj ili prosuđivanje	rješavanje kontradikcija između shema o samom sebi tijekom odrasle dobi	osoba koja ima slobodnu volju	sloboda	-
Kramer	priznanje individualnosti, integracija emocija i kognicije, razumije promjene	zahtijeva integraciju kognitivnog i emocionalnog razvoja	rješava osobne probleme, savjetuje druge, upravlja socijalnim institucijama	rješavanje životnih zadataka, sagledavanje života, spiritualna introspekcija	-

1.5 MUDROST I DOB

Koncept mudrosti sadrži u sebi dimenzije koje se kreću u rasponu od religije i vjerovanja da samo bog posjeduje konačnu mudrost do svjetovnog gledišta da osobe koje praktično razmišljaju, kao što su upravljači, vođe, poslovni ljudi i ostali mogu steći potrebno iskustvo i razboritost kroz svakodnevne poslove uslijed čega ih možemo smatrati mudrim. Drugim riječima, ljudi mogu postati mudri dok postaju zreli u određenoj kulturi. Posebno u našoj kulturi, postoji ideja da mudrost dolazi sa zrelošću i zbog toga se ona češće pripisuje starijim osobama.

Druga dimenzija mudrosti koja je od važnosti za njezino pripisivanje starijim osobama je činjenica da ona uključuje promjenljivu ravnotežu između djelovanja i refleksije. Ne smatra se vjerojatnim da mladi ljudi izražavaju mudrost zbog svoje sklonosti da radije djeluju nego promišljaju o posljedicama svojih djela. Na taj način mladi ljudi imaju kapacitet da budu mudri ali su previše potaknuti na djelovanje da bi pokazali taj kapacitet. Iz literature o kriminalnom i devijantnom ponašanju može se zaključiti da nema sumnje da su mladi skloni prenaklom djelovanju povezanom s osobinama ličnosti i emocijama. Suprotnost tome je mudro ponašanje. Na taj način pokušava se razlikovati mudro i nemudro ponašanje i pojedinci.

Clayton je 1975. godine (prema Meacham, 1990) definirala mudrost kao konstrukt koji opisuje način mišljenja i pristup životu tipičan za starije osobe. Pilot studija Birren iz 1969. godine (ibid.) istraživala je strategije koje upotrebljavaju rukovoditelji i upravljači srednje životne dobi. Rezultati pokazuju da se s porastom zrelosti kod njih primjećuje povećana sposobnost generaliziranja i postupanja s informacijama na nepristran način ili apstraktnije, u cilju postizanja najefikasnijih rješenja. Erikson, Erikson i Kivnick su 1986. godine (ibid.) također primijetili element nepristranosti povezan s mudročću i njegovu ulogu u transcendiranju ograničenja: mudrost je objektivna i nepristrana briga za sam život utemeljena na iskustvu, unatoč propadanju tjelesnih i mentalnih funkcija. Ovo istraživanje počelo je povezivati koncept mudrosti svakodnevnog života i strateških odluka stečenih tijekom vremena.

Ako pojedinci primjenjuju efikasne strategije odlučivanja i njihov je ugled veći, a kako postaju stariji sve više će ih pitati za savjet. Na taj način, put do proučavanja mudrosti leži u identifikaciji osoba od kojih se traži savjet i koje vjerojatno izražavaju i pokazuju obrasce ponašanja za koje se smatra da su karakteristike mudrosti ili mudrih osoba.

S druge strane Meacham (1990), razmatrajući da li se mudrost povećava s dobi, zaključuje da u dosadašnjim istraživanjima zapravo nedostaje podrška za takav stav. Prema

njegovom mišljenju suvremeno poimanje mudrosti, tipično povezano s istočnim filozofijama, pretpostavlja da je mudra osoba starija, prosvjetljena i da ima puno iskustva. Isto tako, on smatra da se ne radi o tome kako postati mudriji već kako *ostati* mudar. Podaci dobiveni u različitim istraživanjima nisu dovoljni da bi se sa sigurnošću moglo zaključiti da li mudrost raste, pada ili ostaje na istom nivou u funkciji dobi.

Clayton i Birren (1980) pronašli su, koristeći multidimenzionalne tehnike skaliranja, da mlađe osobe i osobe srednje dobi smještaju riječ *stariji* bliže riječi *mudar* nego što to čine starije osobe. To istraživanje sugerira da su mlađe osobe i osobe srednje dobi prihvatile gledište koje povezuje mudrosti i dob, dok starije osobe, za koje se može reći da su u boljoj poziciji i da mogu bolje procijeniti, smatraju da dob i mudrost nisu nužno blisko povezane. Zbog toga nalazi ovog istraživanja ne podržavaju tradicionalno shvaćanje da se mudrost povećava s dobi tj. oni nisu u suprotnosti s hipotezom da je mudrost manja u starijoj dobi.

Holliday i Chandler (1986) na sličan način tražili su od mladih osoba, osoba srednje dobi i starijih osoba da ocijene velik broj deskriptora s obzirom na to u kojoj je mjeri svaki deskriptor dobar za opis određene kategorije mudrosti. S obzirom da nisu pronašli nikakvu razliku povezanu s dobi, spojili su sve rezultate u svrhu daljnjih analiza. Ipak, mogla se ispitati srednja vrijednost za svaki deskriptor za svaku dob s obzirom na pitanje da li mudrost raste, pada ili ostaje stabilna s obzirom na dob. Kontrola srednjih vrijednosti otkrila je da starije osobe, više od mlađih, pristaju uz tvrdnju “može biti bilo koje dobi”, što predstavlja trend koji je konzistentan s rezultatima Clayton i Birren (1980). Ocjene za deskriptor “stariji” bile su približno jednake za sve tri grupe.

Općenito, postojalo je relativno nisko pristajanje uz oba deskriptora “može biti bilo koje dobi” i “stariji”. Takav rezultat je naizgled kontradiktoran sa stanovišta da mudrost raste u funkciji dobi. Logično rješenje bilo bi da je dobar deskriptor mudrih osoba “mlađi”, ali vjerojatnija je pretpostavka da dob ne zauzima centralno mjesto u poimanju mudrosti. Takav zaključak podržava i činjenica da se “može biti bilo koje dobi” ne pojavljuje kao definirajuća varijabla za niti jedan faktor odnosno dimenziju mudrosti koju su otkrili Holliday i Chandler, dok se “stariji” pojavljuje kao definirajuća varijabla za opću kompetenciju ali ne i za dva faktora koji se smatraju osnovnim za mudrost: iznimno razumijevanje i prosuđivanje i vještine komunikacije.

Dva opisana istraživanja temelje se na onome što osobe različite dobi kažu o mudrosti, što nije isto kao i procjena njihove mudrosti na temelju njihovih odgovora i akcija. Takvu vrstu podataka osigurali su Baltes i suradnici (1990) koji su tražili od osoba različite dobi (mladi, srednje dobi i stariji) da izvrše određene zadatke koji uključuju sagledavanje života i

planiranje. Kada se njihov učinak procijenio na temelju šest kriterija nije postojala razlika između tri grupe. Nepostojanje razlika u funkciji dobi još više je umanjilo tradicionalno gledište da se mudrost povećava s dobi.

Jedina iznimka bio je kriterij "svjesnost neizvjesnosti". U odgovoru koji se odnosi na sagledavanje života starije osobe i one srednje dobi pokazale su veću svjesnost o neizvjesnosti od mlađih osoba. Taj rezultat bio bi na prvi pogled konzistentan sa tradicionalnim gledištem da se mudrost povećava s dobi, međutim u obzir treba uzeti i drugi zadatak koji uključuje planiranje. U tom zadatku učinak i mlađih i starijih osoba bio je najbolji kad su bili suočeni s problemima specifičnim za svoju dob. Ako se taj zaključak upotrijebi u interpretaciji podataka dobivenih u prvom zadatku, očigledna veća svjesnost o neizvjesnosti starijih osoba može se protumačiti ne kao veća mudrost već kao zadatak koji je tipičniji i primjereniji za starije osobe.

Zbog čega postoji mišljenje da mudrost raste s dobi? Meacham (1990) smatra da je povezivanje mudrosti sa starijom dobi u prvom redu posljedica želje mladih da je pripišu starijim osobama (opisana istraživanja Clayton i Birren (1980) i Holliday i Chandler (1986)). Mlade odrasle osobe postaju svjesne poteškoća i odgovornosti povezanih sa zadacima odrasle dobi. One trebaju donijeti značajne i nepovratne odluke s obzirom na svoje mjesto u društvu i odnose s drugim ljudima. U isto vrijeme svjesne su i nedostataka na području znanja i iskustva koje bi im trebalo omogućiti da donesu dobru odluku i da budu sigurni da će u budućnosti u njihovim životima prevladati uspjeh, zadovoljstvo i ljubav. U prisutnosti takve neizvjesnosti, za mlade odrasle osobe utješno je i neophodno vjerovati da su stariji ljudi, koji su u poziciji moći, zaista učili iz iskustva, da vide stvari u širem kontekstu, upotrebljavaju zdrav razum, da vide samu bit situacije, da su moralni i u njih se može imati pouzdanja, ukratko, da su starije osobe mudre. Stvar nije u tome da li starije osobe imaju takve atribute, već da je razumno da mlađe osobe imaju potrebu vjerovati i imati povjerenja u starije osobe, posebno u one koje su u poziciji moći u društvu i kojima se mlađe osobe mogu obratiti za savjet.

Uz to, za osobe mlađe odrasle i srednje dobi kakarakterističan je intenzivan i težak rad uz odricanja i često neispunjene nade i snove, uz preuzimanje rizika i izgubljene prilike. Koji je smisao u svemu tome ako se čini da život ide prema propasti u vidu lošeg zdravlja, siromaštva, socijalne izolacije i smanjenja fizičkih i psihičkih sposobnosti, što se može smatrati krivim ali prevladavajućim stereotipom o starosti u modernom društvu? Ono čemu se, usprkos činjenici da napori odricanja odrasle dobi nisu urodili plodom, mogu nadati je da će starost donijeti određenu zrelost, svjesnost, sposobnost da se kažu stvari koje je vrijedno čuti, razumijevanje života i drugih ljudi, filozofski stav, jednom riječju mudrost.

S druge strane treba naglasiti da i starije osobe imaju potrebu podržavanja tradicionalnog gledišta da se mudrost povećava s godinama. U društvu u kojem biti star predstavlja rizik gubljenja kontrole nad životnim resursima, gubljenja moći, ugleda i statusa, razumna je želja vjerovati da postoji određena posebna kvaliteta koja se stječe tijekom života i ne može biti oduzeta od strane mlađih ljudi. Te posebne kvalitete ne mogu se steći ni na jedan drugi način nego životom koji traje šest, sedam dekada. Ako bi se postojanje tih kvaliteta priznalo i mlađim osobama to bi značilo odbacivanje posebnih kvaliteta do kojih se može doći samo starenjem.

Meacham (1990) daje alternativnu hipotezu. On smatra da su svi ljudi mudri na početku života, kao djeca, međutim tijekom odrastanja velika većina gubi tu mudrost. Dob nije esencijalna za mudrost. Mudrost nije kvaliteta koju može postići određen manji broj ljudi u kasnoj odrasloj dobi ili starosti već kvaliteta koju uspijeva *sačuvati* samo manji broj ljudi tijekom života. Prema mišljenju Meacham mudrost se smanjuje s godinama, a osnovni razlozi su: akumulacija, stereotipiziranje i netolerancija, kulturne promjene te osobne tragedije.

1.6 PSIHOLOGIJA MUDROSTI I NJEZINA ONTOGENEZA

1.6.1 Uvod

Za Baltesa i Smitha (1990), čije ćemo teoretsko stajalište i istraživanja zbog njegove važnosti za naše istraživanje opisati u ovom dijelu, psihološko pručavanje mudrosti motivirano je:

1. interesom za proučavanje visokog nivoa učinka pojedinca, koji se može označiti kao izuzetan i ekspertan;
2. potragom za pozitivnim aspektima starenja i
3. interesom za koncepciju inteligencije koja uzima u obzir kontekstualne i pragmatične značajke svakodnevnog funkcioniranja.

Mudrost se često smatra vrhunskim učinkom čak i krajnjim stanjem ljudskog razvitka i znanja. Trajna potraga za boljim razumijevanjem takvog učinka centralno je pitanje u radovima o razvoju zbog nekoliko razloga:

- prvo, vrhunski učinak može se smatrati potpunim iskorištavanjem ljudskih potencijala;
- drugo, znanje o procesima i faktorima koji su u to uključeni osiguravaju scenario za “optimiziranje” ontogeneze vrhunskog učinka i onog što je u načelu moguće;
- treće, analiza visokog nivoa učinka nudi dokaze o prirodi osobnih ciljeva i ciljeva društva i na taj način daje smjer ljudskom razvoju kao kulturnom fenomenu. Na primjer, vjerojatno je da su visoki nivoi postignuća mogući samo ako pojedinci i kulture ulože znatan napor. Na taj način proučavanje vrhunskog učinka tijekom ontogeneze otkriva moć pojedinaca i društva kao subjekata u procesu individualnog i kulturnog razvoja.

U današnje vrijeme, unatoč teoretskim raspravama, malo je empirijskih podataka o “uspješnom starenju”. Zna se da određeni aspekti kristalizirane inteligencije ostaju stabilni u staroj dobi (Horn, 1970), međutim ti dokazi ipak ne daju eksplicitni odgovor na pitanje da li postoji novi, napredniji oblik inteligencije koji se javlja tijekom proces starenja. Relevantniji su dokazi koji proizlaze iz istraživanja kognitivnog treninga (Baltes i Lindenberger, 1988) i koji pokazuju da mnogi stariji odrasli, ako su pošteđeni bolesti, zadržavaju sposobnost stjecanja novih kognitivnih vještina i njegovanja onih koje su imali. Karijere starijih vrhunskih umjetnika i eksperata također doprinose tvrdnji da se vještine mogu stjecati i zadržati u kasnoj odrasloj dobi. Uz to, sve su brojniji dokazi da starije odrasle osobe mogu biti superiorne u

određenim zadacima kognitivnog rezoniranja povezanog s pitanjima socijalne i praktične inteligencije i integracijom emocija u kognitivni sistem.

Dominantan pristup u proučavanju inteligencije bio je učinak na testu inteligencije a tijekom posljednjih dekada raste nezadovoljstvo takvim pristupom. Javljaju se značajni napori kojima se pokušava ponovo ispitati struktura i funkcija inteligencije. Takvim novim naporima u definiranju inteligencije pomogli su pojava komponentnih teorija uma i istraživanja kognitivnih procesa te proširenje opsega sadržaja intelektualnog ponašanja: primarni fokus na školsko znanje i vještine doveden je u pitanje, a pojavile su se nove domene u kojima se na odgovarajući način mogu proučavati činjenični i proceduralni oblici inteligencije. Cilj istraživanja Baltesa i suradnika je ispitati bitno područje koje služi kao primjer činjeničnog i proceduralnog znanja, koje ne pokrivaju tradicionalne definicije inteligencije.

1.6.2. Dvoprocetni model inteligencije

Istraživanje mudrosti dio je šireg okvira razvojne studije ljudskog uma i u skladu s tim Baltes opisuje prototeoriju mudrosti kao “*sistem ekspertnog znanja o osnovnim životnim sadržajima*” (cit. prema Baltes i Smith, 1990., str. 94.) U općem teoretskom okviru cjeloživotne inteligencije (*life span intelligence*), “pragmatici”⁴ inteligencije koji su zasnovani na znanju stavljeni su uz temeljne “mehanike” inteligencije. Heurističko razlikovanje između mehanika (slobodnih od znanja) i pragmatika (bogatih znanjem) inteligencije slično je konceptualnom okviru Cattell-Horn teorije fluidne i kristalizirane inteligencije. Mehanici inteligencije (“hardware”) opisuju se kao temeljno procesiranje informacija koje je slobodno od sadržaja, univerzalno i biološko te u vezi s kojima postoje genetičke razlike, dok su pragmatiki (“software”) predstavljeni kao znanje – činjenično i proceduralno, čije su karakteristike bogatstvo sadržaja, zavisnost o kulturi i razlike temeljene na iskustvu.

U okviru razlikovanja između mehanika i pragmatika cjeloživotne inteligencije, smatra se da je mudrost jedan od prototipova rasta pragmatika inteligencije dok bi drugi prototip mogao biti vezan uz različite oblike profesionalne specijalizacije. Pretpostavlja se da specifično temeljno područje koje je u odnosu s mudrošću obuhvaća znanje o upravljanju

⁴ Termin “pragmatici” nastao je pod utjecajem jedne od karakteristika funkcionalizma, pragmatizma, u kojem se misao smatra instrumentalnom u smislu postizanja cilja pojedinca. Pragmatici obuhvaćaju znanje, činjenično i proceduralno, koje je bogato sadržajem i zavisno od kulture i iskustva. Termin je važan u vezi s dvoprocetnim okvirom inteligencije i teoretskom definicijom mudrosti i njezinom operacionalizacijom. Zbog svoje specifičnosti i povezanosti s “mehanicima” termin nismo prevodili opisno.

životom i uvjetima u kojima se čovjek nalazi, tj. znanje o toku, varijacijama, dinamici i konfliktima koji se pojavljuju u životu. Baltes pretpostavlja da je koncept mudrost rezerviran za visoki stupanj znanja u tom području i zbog toga on mudrost definira kao ekspertni sistem znanja.

Slika 1: Dvoprocetni model inteligencije prema Baltes i Smith, 1990

1.6.3 Teoretska definicija mudrosti i njezina operacionalizacija

Tablica 4 prikazuje Baltesov i Smithov (1990) pristup definiranju mudrosti. Analiza počinje od svakodnevne koncepcije da mudrost uključuje “dobro prosuđivanje i savjet o važnim ali nesigurnim životnim pitanjima”. Teoretski se mudrost karakterizira kao “*ekspertno znanje koje uključuje dobro prosuđivanje i savjet u području fundamentalnih životnih pragmatika*” (cit. prema Baltes i Smith, 1990, str. 95). Baltes je također definirao i skup od pet kriterija koji ukazuju na tu ekspertizu: bogato činjenično znanje, bogato proceduralno znanje, cjeloživotni kontekst, relativizam i sposobnost razumijevanja i upravljanja neizvjesnošću. Tih pet kriterija mudrosti predstavljeni su kao “ideal”, skup karakteristika koji treba biti očigledan u određenom korpusu znanja o fundamentalnim pragmaticima života u cilju približavanja mudrosti kako je definirana.

Na temelju tih karakteristika mudrosti može se zaključiti:

1. generalna pretpostavka je da su aspekti znanja u području fundamentalnih pragmatika života u dosegu svakog pojedinca;
2. kao i na drugim područjima očekuje se da će i na ovom samo mali broj ljudi postati eksperti;
3. Baltes razlikuje pojam “mudre osobe”, tj. opis pojedinca kojeg se može nazvati nositeljem mudrosti od pojma “mudrosti” kao sistema ili korpusa ekspertnog znanja. Razlog tome je činjenica da mudra osoba predstavlja samo jednog od nosilaca znanja zasnovanog na mudrosti. Drugi mogući nositelji mogu biti tekstovi socijalnih institucija, religijski dokumenti, zbirke poslovice i pravila o vrijednostima. (Po tome se pristup Baltesa i suradnika razlikuje od pristupa drugih istraživača i razlog je fokusa ne na osobnim karakteristikama već na specifikaciji prirode sistema znanja).

Tablica 4: Mudrost: definicije i kriteriji prema Baltes i Smith, 1990

<i>Svakodnevna definicija</i> Dobro prosuđivanje i savjet o važnim ali neizvjesnim sadržajima života
<i>Teoretska definicija</i> <i>Ekspertni sistem znanja</i> u domeni fundamentalnih životnih pragmatika (npr. planiranje života, upravljanje životom, sagledavanje života) <i>Funkcionalne posljedice</i> : izuzetan uvid u ljudski razvoj i sadržaje života, izuzetno dobro prosuđivanje i savjet i komentari u vezi teških životnih problema
<i>Grupa pet kriterija</i> 1. <i>bogato činjenično znanje</i> : generalno i specifično znanje o uvjetima života i njihovim varijacijama; 2. <i>bogato proceduralno znanje</i> : generalno i specifično znanje o strategijama prosuđivanja i davanja savjeta u vezi sa životnim sadržajima; 3. <i>cjeloživotni kontekst</i> : znanje o kontekstima života i njihovim vremenskim (razvojnim) odnosima; 4. <i>relativizam</i> : znanje o razlikama u vrijednostima, ciljevima i prioritetima; 5. <i>neizvjesnost</i> : znanje o relativnoj neodređenosti i nepredvidljivosti života i načina upravljanja životom.

1.6.4 Područje fundamentalnih životnih pragmatika

Ovo područje obuhvaća znanje o *važnim sadržajima života, njihovoj interpretaciji i upravljanju takvim sadržajima*. Uključeno je i znanje o varijacijama, uvjetima i cjeloživotnoj vremenskoj dimenziji razvoja, ljudskoj prirodi, životnim zadacima i ciljevima, socijalnim i međugeneracijskim odnosima i životnoj neizvjesnosti. Znanje o vlastitom jastvu (*self*) i biografiji i ciljevima također je dio tog područja. Termin “pragmatici” nastao je pod utjecajem jedne od karakteristika funkcionalizma, a to je pragmatizam, u kojem se misao smatra instrumentalnom u smislu postizanja cilja pojedinca. Kada se upotrebljava termin pragmatici također se smatra da su uključeni ciljevi i sadržaji važni, međutim mudrost se odnosi i na

korpus znanja koje je manje fundamentalno ali je dio socijalne inteligencije i svakodnevne praktične inteligencije. Pretpostavlja se da znanje o fundamentalnim životnim pragmaticima u određenom smislu pretpostavlja postojanje znanja o svakodnevnoj rutini (npr. znanje o uobičajenim aktivnostima, socijalnim normama, socijalnim institucijama).

Da bi se omogućilo empirijsko istraživanje znanja zasnovanog na mudrosti kod pojedinaca, Staudinger, Lopez i Baltes (1997) predložili su tri zadatka vezana uz kontekst *planiranja života, sagledavanja života i upravljanja životom*. Očigledno je iz svakodnevnog razumijevanja tih konteksta da ne postoje “recepti” za rješavanje problema koji se u vezi njih javljaju.

1.6.5 Ekspertno znanje

Definicija mudrosti kao sistema ekspertnog znanja omogućuje daljnju specifikaciju prirode sistema znanja s gledišta kognitivne psihologije. Tri karakteristike ekspertize su posebno važne za konceptualizaciju mudrosti:

1. generalni model oblika i organizacije ekspertnog znanja;
2. metodologija pristupa tom znanju i
3. teorija postizanja visokog nivoa učinka.

To se može ilustrirati studijama ekspertize od strane kognitivnih psihologa koji smatraju da se ekspert u određenom području razlikuje od početnika i kvantitativno (količina znanja) i kvalitativno (fleksibilna upotreba). Izgleda da kvalitativni aspekti, posebno metaznanje i strategije (npr. upotreba intuicije) omogućuju najbolje razlikovanje vrhunskog eksperta u području u kojem se velik broj ljudi može specijalizirati i postići znanje putem formalne edukacije.

Uz dva generička kriterija ekspertnog znanja, bogato činjenično i proceduralno znanje o životu, Baltes i suradnici posebno navode tri metanivo-dimenzije koje pokazuju na koji način to znanje može biti organizirano: cjeloživotni kontekst, relativizam (povezan sa svjesnošću varijacija u vrijednostima, ciljevima i životnim prioritetima) i sposobnost prepoznavanja i upravljanja životnom neizvjesnošću. Ti kriteriji definiraju neke od kritičnih dimenzija koje utječu na interpretaciju životnih problema, evaluaciju i postavljanje životnih ciljeva i prioriteta i nuđenje savjeta.

1.6.6 Pet kriterija koji se odnose na mudrost

Koje je specifično značenje pet kriterija iz tablice 4? Kao što je navedeno, prva dva kriterija, bogato činjenično i proceduralno znanje osnovne su i bitne komponente općih modela ekspertnih znanja. Svaka ekspertiza obuhvaća bogato činjenično i proceduralno znanje. Preostala tri kriterija (cjeloživotni kontekst, relativizam i neizvjesnost) označavaju karakteristike metanivoa organizacije ekspertnog znanja u području-povezanom-s-mudročću (*wisdom related domain*) i fundamentalnim pragmaticima života. Ti kriteriji metanivoa obuhvaćaju aspekte prethodnih opisa mudrosti i optimalnog mišljenja odraslih osoba.

Bogato činjenično znanje

Imati bogato činjenično znanje pretpostavlja znanje u dugotrajnom pamćenju, ekstenzivnu bazu podataka o životnim sadržajima analogno višestrukim enciklopedijama međusobno povezanih referenci. Bilo je mnogo pokušaja da se specificira organizacija takve baze podataka. Vrijedan primjer je onaj Schank i Abelsona iz 1977. godine i njihovih suradnika (prema Baltes i Smith, 1990). U skladu s njihovom koncepcijom, znanje je organizirano oko značajnih reprezentacija životnih sadržaja i događaja.

Oni su predložili dvije klase znanja, generalno i specifično: generalno znanje omogućava osobi da razumije i interpretira akcije druge osobe iz jednostavnog razloga jer je i ona ljudsko biće s određenim standardnim potrebama, koja živi u svijetu u kojem postoje određene standardne metode ispunjavanja tih potreba, dok nam specifično detaljno znanje određene situacije dozvoljava manje procesiranja i čuđenja nad događajima koje često doživljavamo.

Schank i Abelson razvili su svoj model organizacije znanja da bi opisali “*svijet psiholoških i fizičkih događaja koji okupiraju mentalni život prosječne osobe*”. Prema mišljenju Baltesa i suradnika njihov model može se dalje razviti da bi opisao ekspertnu bazu podataka i izravnije se fokusirao na znanje o fundamentalnim pragmaticima života radije nego na svakodnevni život. Na primjer, vrlo je vjerojatno da će izražavanje ekspertne baze podataka koje u sebi uključuje bogato činjenično znanje sadržavati veliko specifično znanje i provjereni skup interpretativnih okvira (generalizirano znanje o uvjetima života). Ekspert u području fundamentalnih životnih pragmatika imat će opće znanje o prirodi tipičnih događaja i odluka, ranjivosti, emocijama i potrebama pojedinaca (npr. privrženost, osjećaj jastva, zdravlje) i mogućnost kontrole cjeloživotnih razvojnih ciljeva.

Bogato proceduralno znanje

Proceduralno znanje o fundamentalnim životnim pragmaticima je repertoar mentalnih procedura (ili heuristika) koje se koriste da bi se selektiralo, pribavilo ili manipuliralo informacijama u bazama podataka i njihova upotreba u svrhu donošenja odluka i planiranja akcije. Te mentalne procedure prilagođene su specifičnim zahtjevima zadatka i na neki način su nezavisne od kognitivnih mehanizama koji ih provode i ostvaruju. U skladu s Andersonom, učenje se može pojaviti samo na nivou činjenica i procedure; na nivou provođenja i ostvarivanja temeljni kognitivni mehanizmi su fiksirani i ne mogu se modificirati učenjem.

Koja vrsta procedura bi mogla biti uključena u repertoar eksperta u fundamentalnim životnim pragmaticima? Neke sugestije mogu se izvući iz istraživanja na području kognitivnih znanosti iako je rad koji se fokusira na proceduralno znanje u ranoj fazi. U kontekstu znanja o socijalnim procesima, Kahneman i suradnici (1984) i Nisbett i Ross (1980), razlikuju nekoliko heuristika (dostupnost, reprezentativnost, zadovoljenje) uobičajeno zapaženih kad pojedinci konstruiraju scenarije ili prosuđuju i odlučuju na osnovu nepotpunih ili nesigurnih informacija.

U kojem je stupnju područje mudrosti karakterizirano specifičnim tipom proceduralnog znanja još se ne zna zbog nedostatka relevantnih istraživanja. Birren (1980) sugerira da postoje strategije koje karakteriziraju ciljeve i donošenje odluka starijih odraslih a Meacham (1990) smatra da mudrost obuhvaća znanje “da što više netko zna, više i zna da ne zna” Ta gledišta predstavljaju primjere mogućih proceduralnih heuristika povezanih s mudrošću. Drugi primjer je pristup bogatom skupu izreka koje u svom osnovnom značenju nude interpretativne orijentacije i strategije povezane s ekstrakcijom najvažnijih informacija u vezi s određenim problemom.

Cjeloživotni kontekst

Kriterij cjeloživotnog konteksta predstavlja shvaćanje da životni razvoj i događaji uključuju velik broj konteksta koji se događaju tijekom cijelog života (povezani s dobi, sociohistorijski, idiosinkratički), koji uključuju tematske (obitelj, obrazovanje, posao, slobodno vrijeme) i vremenske odnose. U taj kriterij uključeno je također razumijevanje da cjeloživotni konteksti nisu uvijek koordinirani već mogu izazvati napetosti i konflikte.

Razumijevanje cjeloživotnog konteksta uključuje znanje o ontogenetskim i historijskim promjenama u koordinaciji, relativnoj istaknutosti i prioritetima životnih tema i njihove primjene u specifikaciji ciljeva i svrhe života. Na primjer, na koji način će netko uravnotežiti prioritete obiteljskog života s poslovnim životom i slobodnim vremenom? Postoje li određene životna razdoblja ili situacije kad jedna tema ima prednost pred drugima? Kako su

koordinirani cjeloživotni konteksti u svrhu optimiziranje dugoročnih i kratkoročnih ciljeva? Koji su kontekstualni uvjeti pod kojima se postiže dobar odnos pojedinca s okolinom? Ovo su primjeri nekih pitanja koja se mogu pojaviti vezano uz kriterij cjeloživotnog konteksta.

Relativizam

Baltes i Smith (1990) definirali su kriterij relativizma u terminima *znanja o razlikama* u individualnim i kulturnim ciljevima, vrijednostima i prioritetima. Individualne razlike u osobnom stilu, motivima, vrijednostima, interesima i sposobnostima impliciraju da će pojedinci izabrati različite životne puteve i interpretirati događaje u svom životu iz različitih perspektiva. Najnoviji radovi u vezi socijalne kognicije ustanovili su da postoji utjecaj osobnih ciljeva u organiziranju i iskazivanju ponašanja. Na sličan način, osobe koje žive i razvijaju se u različitim kulturama i kulturnim grupama vjerojatno će imati različita očekivanja i sheme evaluacije.

Zbog toga se očekuje da će ekspert u fundamentalnim životnim pragmaticima pokazati fleksibilnost povezanu s vrijednostima pri interpretiranju životne povijesti drugih osoba i njihovog donošenje odluka. Posebno će njegov sistem znanja uključivati svjesnost da su sve prosudbe funkcija određene kulture i osobnog vrijednosnog sistema i kao takve zavisne od njih. Na taj način eksperti vjerojatno imaju određene strategije koje im dozvoljavaju da odvoje svoje osobne vrijednosti, ciljeve i životna iskustva od razmatranja života i ciljeva drugih osoba. Oni su također sposobni priznati da postoji velik broj različitih interpretacija i rješenja.

Prepoznavanje i znanje o individualnom i kulturnom relativizmu ne bi smjelo rezultirati neobuzdanim relativizmom i nesposobnošću evaluacije. Čak suprotno, pretpostavlja se da mudro znanje uključuje potencijal za prosuđivanje koja je interpretacija ili rješenje najprimjerenije, uzimajući u obzir određenu vrijednosnu perspektivu. Kada se eksperte pita za savjet ili izricanje suda, oni će vrlo vjerojatno koristiti strategiju koja uključuje generiranje alternativnih definicija problema i rješenja unatoč postojećem setu “nepromjenjivih” ljudskih vrijednosti.

Neizvjesnost

Kriterij neizvjesnosti označava neodređenost i nepredvidljivost života. To pretpostavlja priznavanje činjenice da se nikad ne može znati sve o problemu ili nečijem životu. Budućnost nije u potpunosti predvidljiva i ne mogu se znati svi aspekti prošlosti i sadašnjosti. U tom smislu Meacham (1990) sugerira da se mudri ljudi ističu u postavljanju pitanja jer imaju bolji uvid u neizvjesnosti i sumnje u vezi sa životnim sadržajima i područjima znanja koja ne

poznaju. Osim toga, on smatra da mjera mudrosti može biti sposobnost priznavanja da se nešto ne zna.

Ipak, prepoznavanje neizvjesnosti nije dovoljno da bi se definiralo ekspertno znanje u području fundamentalnih životnih pragmatika. Ono što je također potrebno je znanje o strategijama upravljanja i postupanja s neizvjesnostima i na to bi se ekspert trebao fokusirati. Ekspertno znanje bi, na primjer, najvjerojatnije uključilo složen skup subjektivnih vjerojatnosti pomoću kojih bi se procijenila vjerojatnost pojavljivanja događaja u različitim životnim fazama i njihovim odnosima. Na temelju tih procjena mogao bi se dati savjet u vezi rizika uspjeha ili neuspjeha odluke donesene pod neizvjesnim okolnostima.

1.6.7 Pretpostavke o ontogenezi mudrosti

Istraživanje Baltesa i suradnika (prema Baltes i Smith, 1990) zasnivalo se na nekoliko pretpostavki. Neke od njih temelj su generalne konceptualizacije mudrosti kao korpusa ekspertnog znanja o fundamentalnim životnim pragmaticima. Druga uključuju očekivanja o ontogenezi mudrosti.

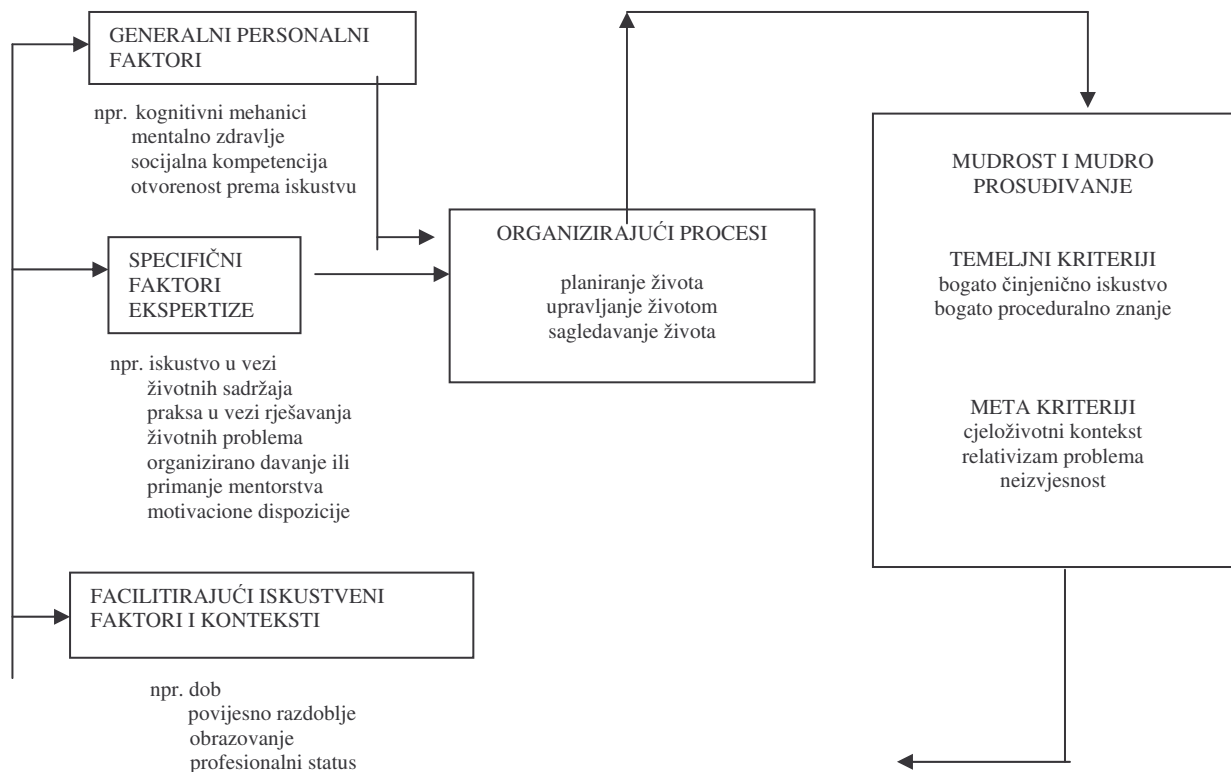
Prva vrsta pretpostavki odnosi se na postojanje socijalnog konsenzusa o mudrosti i njezinim manifestacijama i o mjestu koje mudrost zauzima u sistemu vjerovanja ljudi o cjeloživotnom razvoju.

Druga vrsta pretpostavki uključuje prirodu ontogeneze mudrosti. Slika 2 ukratko prikazuje elemente okvira istraživanja Baltesa i suradnika u vezi s antecedentima mudrosti. Kao što je već rečeno, postoje dva osnovna pokazatelja koji karakteriziraju mudrost i njezine produkte: izuzetno znanje o uvjetima ljudskog života i davanje savjeta.

Općenita pretpostavka je da razvoj mudrosti kod pojedinca zavisi od *generalnih, specifičnih i modificirajućih* faktora. Generalni faktori uključuju određen stupanj kognitivne, osobne i socijalne efikasnosti. Specifični faktori označavaju uvjete koji su intrinzični za uključenu ekspertizu, tj. mudrost. Prema mišljenju Baltesa i suradnika, specifični faktori koji su potrebni za stjecanje mudrosti su:

1. ekstenzivno iskustvo o različitim položajima, okolnostima i prilikama u kojima ljudi žive, što je često povezano sa radom i aktivnostima u službi ljudi,
2. organizirana praksa koja uključuje mentorstvo i
3. motivacione dispozicije.

Slika 2: Shematski prikaz ontogenetskog modela antecedenata, korelata i/ili posljedica mudrosti prema Baltes i Smith, 1993; Staudinger i Baltes, 1996

Treća grupa prethodnih uvjeta uključuje faktore koji reguliraju mogućnost doživljavanja životnih iskustava potrebnih za stjecanje mudrosti. To su modificirajući ili facilitirajući faktori. Dob je facilitirajući, ali ne i dovoljan faktor, zbog količine prakse i raznolikosti životnog iskustva. Obrazovanje i profesionalni status dodatni su faktori koji, najvjerojatnije, olakšavaju stjecanje mudrosti.

Postoji dodatni uvjeti razvoja o kojima bi trebalo razmisliti. Na primjer, teorija učenja sugerira da je određena mješavina uspjeha i neuspjeha vjerojatno važna, zajedno sa periodima strukturiranog proučavanja i učenja. Bloom (1985) naglašava da je dostupnost mentora izuzetno važna.

Iz sadržaja slike 2 može se jasno zaključiti da ekspertno znanje o fundamentalnim životnim pragmaticima nije nužno ograničeno na osobe stare dobi, međutim kronološka dob je facilitirajuće iskustvo.

Na temelju ovako koncipirane psihologije mudrosti i njezine ontogeneze formirali smo ciljeve, probleme i hipoteze našeg istraživanja.

2. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Ovo istraživanje predstavlja prvi pokušaj istraživanja složenog konstrukta mudrosti u našoj sredini, stoga je osnovni cilj bilo ispitati je li moguće mudrost mjeriti na valjan i pouzdan način te je li riječ o jedinstvenom konstrukt ili se on sastoji od više nezavisnih faktora. Osim toga, željeli smo ispitati daju li skupine sudionika, koje različito poznaju određeno područje, različito mudre odgovore na određene realne životne dileme. Naše istraživanje temelji se na radovima Clayton i Birren (1980), Holliday i Chandler (1986), R.J. Sternberg (1986), Meacham (1990) te posebno na radovima "The Psychometric Location of Wisdom-Related Performance: Intelligence, Personality, and More" (Staudinger, Lopez i Baltes, 1997) i "What Predicts Wisdom-Related Performance? A First Look at Personality, Intelligence, and Facilitative Experiential Contexts (Staudinger, Maciel, Smith i Baltes, 1998).

Na temelju ciljeva formulirali smo specifične probleme:

1. ispitati stupanj slaganja u procjenama mudrosti;
2. ispitati postoji li sličnost procjena mudrosti pri rješavanju različitih problema;
3. ispitati faktorsku strukturu konstrukta mudrosti;
4. ispitati postoji li statistički značajna razlika u mudrosti dvije skupine sudionika koje se razlikuju po pretpostavljenom znanju o zadanim problemima.

Hipoteze:

1. očekuje se statistički značajno slaganje procjenjivača u procjenama mudrosti procjenjivanih osoba što bi ukazivalo na zajednički predmet procjene i na valjanost postupka mjerenja mudrosti;
2. očekuje se statistički značajna sličnost procjena mudrosti ispitivanih osoba na temelju njihovog rješavanja različitih problema;
3. na temelju sadržaja mjernog instrumenta i prethodnih istraživanja i radova (Holliday i Chandler, 1986; Meacham, 1990) predviđa se da se konstrukt mudrosti sastoji od dva faktora;
4. očekuje se postojanje statistički značajne razlike u mudrosti dvije skupine sudionika: pretpostavlja se da će odgovori studenata Filozofskog fakulteta bit će mudriji jer su zadani problemi i njihovo rješavanje nešto s čime se oni susreću tijekom svog obrazovanja u većoj mjeri od studenata Prirodoslovno-matematičkog fakulteta.

3. METODA

3.1 ISPITANICI

U ispitivanju je sudjelovalo 90 sudionika dvaju fakulteta. Uzorak studenata Filozofskog fakulteta s Odsjeka za psihologiju bio je sastavljen od studenata treće i četvrte godine, a broj studenata bio je 33, pri čemu je bilo 28 (85%) studentica i 5 (15%) studenata dok je uzorak Prirodoslovno-matematičkog fakulteta s Odsjeka za fiziku, Odsjeka za matematiku i Odsjeka za kemiju bio sastavljen također od studenata treće i četvrte godine a broj studenata bio je 57, 45 (79%) studentica i 12 (21%) studenata, s tim da nije bilo potrebno razlikovati studente fizike, matematike i kemije.

3.2 MJERNI INSTRUMENT

Za mjerenje učinka povezanog s mudročću, tj. za mjerenje mudrosti, korišten je upitnik koji je konstruiran po uzoru na upitnik Staudinger i suradnika (1997), u kojem su ispitanicima prezentirana tri životna problema: *problem samoubojstva*, *obiteljski problem* i *problem planiranja života* (Prilog 1).

Ljestvica za procjenjivanje mudrosti (Prilog 2), izrađena je u skladu s teoretskom definicijom mudrosti, njezinom operacionalizacijom i u skladu s pet kriterija mudrosti Paula Baltesa i suradnika. U svojem istraživanju učinka povezanog s mudročću, Baltes i suradnici su procjenjivali mudrost s obzirom na *činjenično znanje* (poznavanje činjenica, podataka, velika količina raznovrsnih informacija), *proceduralno znanje* (znanje o postupanju u najrazličitijim situacijama, koje uključuje različite osobe, predmete i odnose) i *relativizam vrijednosti* (društvene i osobne vrijednosti su relativne s obzirom na mjesto i vrijeme), dok su u ovom istraživanju korištena još dva dodatna kriterija: *svijest o neizvjesnosti* (svijest da ništa nije potpuno sigurno unatoč našim nastojanjima) i *cjeloživotni kontekst* (svjesnost cijeloga života u smislu vremenskog kontinuiteta, moguća dalekosežnost odluka). Prva dva kriterija su temeljni kriteriji a relativizam vrijednosti, svijest o neizvjesnosti i cjeloživotni kontekst predstavljaju metakriterije. Ocjene procjenjivača mogle su biti od 1 do 7; 1 je značilo izrazito netipično/uopće nije prisutno a 7 izrazito tipično/izrazito prisutno.

3.3 POSTUPAK

Mjerenje mudrosti provedeno je grupno, tijekom svibnja 2002. godine, u četiri poslijepodnevna termina, odvojeno za studente Filozofskog fakulteta i Prirodoslovno-matematičkog fakulteta.

Uputa za rad je glasila: “Pred vama se nalaze opisana tri životna problema. Vaš je zadatak da ih pažljivo pročitate i razmislite koje bi informacije pri rješavanju tih problema trebali imati ako želite donijeti mudru odluku i dati mudar savjet. Za razmišljanje i pisanje imate neograničeno vremena, ali svaki odgovor neka bude napisan na jednoj stranici. Molimo vas da dobro razmislite i pokušate se dosjetiti *svih informacija* koje biste trebali uzeti u obzir u svakom pojedinom slučaju te kakav *savjet* biste dali osobi koja ima problem u pogledu njezinih daljnjih aktivnosti. Tijekom razmišljanja bilo bi dobro da se uživite u situaciju (npr., takav problem ima vaša najbolja prijateljica ili prijatelj). Ako smatrate da postoji više načina rješavanja problema molimo da i to napišete. Ispitivanje je anonimno i dobiveni podaci bit će dostupni samo sudionicima istraživanja. Hvala na suradnji!” Uz to ispitanici su mogli tražiti i dodatna objašnjenja.

Procjenjivači koji su procjenjivali mudrost su bili studenti četvrte godine Filozofskog fakulteta, Odjeka za psihologiju, dvije studentice i jedan student. Prije procjenjivanja oni su dobili uputstva o procesu procjenjivanja, bili su im prezentirani kriteriji za procjenu navedeni u tablici 5, a detaljno su bili upoznati s pet kriterija koji se odnose na mudrost iz istraživanja Baltesa i suradnika. Osim toga, za uvježbavanje su uzeta metodom slučaja dva upitnika koji su bili zajednički ocijenjeni uz raspravu o samom ocjenjivanju i korištenje tablice 5.

Ukupan rezultat formirali smo na način da je svaki procjenjivač procijenio svakog sudionika s obzirom na odgovore u pogledu svakog od tri problema na ljestvici za procjenjivanje mudrosti (Prilog 2), što je ukupno činilo 810 procjena (3x90x3).

Rezultat za pojedinog sudionika formiran je kao zbroj procjena svakog procjenjivača s obzirom na svaki problem a ukupan rezultat dobiven je zbrajanjem rezultata pojedinih sudionika.

S ciljem da se izbjegne pristranost procjenjivača pri procjeni mudrosti, sudionici su davali odgovore pod šifrom te procjenjivači nisu znali koga procjenjuju.

Tablica 5: Upotreba kriterija mudrosti za evaluaciju verbalnih protokola prezentirana procjenjivačima prema Smith, Baltes i Staudinger, 1994

Dimenzije znanja povezanog s mudrošću	Definicija kriterija	Primjeri predmeta koji se razmatraju u idealnom protokolu
Činjenično znanje	Opće i posebno znanje o uvjetima života i njihovim varijacijama	Primjedbe povezane sa specifičnim problemima opće teme (skrivene/temeljne emocije, ranjivost, izloženost, okvir radnje, ambijent).
Proceduralno znanje	Opće i posebno znanje o strategiji prosuđivanja i davanja savjeta u vezi s pitanjima i problemima koja se javljaju u pogledu životnih sadržaja.	Strategija donošenja odluka, planiranja i davanja savjeta; heuristička analiza uložnog-dobivenog (i s obzirom na financije i osjećaje); vrijeme donošenja odluke i slijed akcije (kratkoročne i dugoročne); strategije koje slijede (postupanje s neposrednim potrebama i praćenje reakcija i promjena).
Cjeloživotni kontekst	Znanje o različitim kontekstima života i njihovim vremenskim (razvojnim) odnosima	Socijalna ekologija (npr. mreže podrške); razvojni kontekst odnosa sa bliskim osobama, obitelji, djecom i prijateljima; promišljanja vezana za dob; povjesni kontekst i idiosinkratički kontekst; napetosti i konflikti (očekivanja društva i osobna očekivanja svih uključenih strana).
Relativizam vrijednosti	Znanje o razlikama u vrijednostima, ciljevima i prioritetima	Odvojenost/ne nametanje/distanca vlastite preferencije; razmatranje različitih ciljeva, vrijednosti i motiva; kulturni relativizam.
Neizvjesnost	Znanje o relativnoj neodređenosti, neizvjesnosti i nepredvidljivosti života i načina da se njime upravlja	Nema savršenih odluka. Prikazivanje nepoznatog u glavnim crtama (npr. što bi se dogodilo ako...?); načina suočavanja s neočekivanim (npr. bolest, povratak supruge); podrške rezervnim rješenjima

4. OBRADA REZULTATA

Normalitet distribucija prosječnih rezultata za svaki problem pojedinačno i ukupan rezultat za sve ispitanike provjerili smo Kolmogorov – Smirnovim testom, koji pokazuje da su distribucije normalne (Kolmogorov – Smirnov Z: problem samoubojstva .713 (p=.689), obiteljski problem .666 (p=.767), planiranje života 1.035 (.234), ukupan rezultat .800 (p=.544).

4.1 Da bismo odgovorili na prvi problem ovog istraživanja, tj. na pitanje postoji li statistički značajno slaganje procjenjivača u procjenama mudrosti sudionika izračunali smo:

1. korelacije procjenjivača za svaki problem posebno, za sve ispitanike;
2. korelacije procjenjivača za ukupan rezultat s obzirom na sve ispitanike i
3. prosječne korelacije.

Tablica 6: Korelacije procjenjivača za svaki problem posebno i za ukupan rezultat, za sve ispitanike i prosječne korelacije za svaki problem posebno i za ukupan rezultat

PROBLEM	REDNI BROJ PROCJENJIVAČA	1.	2.	3.	PROSJEČNA r^1
problem samoubojstva	1.	1	.398**	.567**	.485
	2.		1	.468**	
	3.			1	
obiteljski problem	1.	1	.232*	.413**	.315
	2.		1	.293**	
	3.			1	
planiranje života	1.	1	.399**	.540**	.455
	2.		1	.412**	
	3.			1	
ukupan rezultat	1.	1	.308**	.582**	.491
	2.		1	.358**	
	3.			1	

** p< .01; * p< .05

¹ – prosječne korelacije dobili smo transformacijom korelacija u Fisherove z-vrijednosti

Rezultati navedeni u tablici 6 pokazuju da su sve korelacije statistički značajne.

4.2 Da bismo provjerili da li postoji sličnost procjena mudrosti na osnovu rješavanja različitih problema, izračunali smo:

1. interkorelacije rezultata za svaki od tri problema međusobno i s ukupnim rezultatom, posebno za dvije skupine sudionika odvojeno (tablica 7) i
2. interkorelacije rezultata za svaki od tri problema međusobno i s ukupnim rezultatom za sve ispitanike zajedno (tablica 8);

Tablica 7: Interkorelacije rezultata za svaki od tri problema međusobno i s ukupnim rezultatom posebno za dvije skupine sudionika (studenti Filozofskog fakulteta iznad dijagonale a studenti Prirodoslovno-matematičkog fakulteta ispod dijagonale)

PROBLEM	problem samoubojstva	obiteljski problem	planiranje života	ukupan rezultat FF
problem samoubojstva	1	.538**	.433*	.799**
obiteljski problem	.484**	1	.634**	.856**
planiranje života	.232	.526**	1	.836**
ukupan rezultat PMF	.745**	.852**	.744**	1

** $p < .01$; * $p < .05$

Tablica 8. Interkorelacije rezultata za svaki od tri problema međusobno i s ukupnim rezultatom za sve ispitanike

PROBLEM	problem samoubojstva	obiteljski problem	planiranje života	ukupan rezultat
problem samoubojstva	1	.499**	.303**	.759**
obiteljski problem		1	.574**	.855**
planiranje života			1	.784**

** $p < .01$

4.3 U svrhu provjere faktorske strukture ljestvice za procjenjivanje mudrosti, provedena je faktorska analiza na zajedničke faktore, u kojoj je početni broj značajnih faktora izlučen sukladno Guttman-Kaiserovom kriteriju i nakon Varimax rotacije dobivena je matrica faktorske strukture. Postotak ukupne varijance pojedine komponente naveden je u tablici 9 a matrica faktorske strukture u tablici 10.

Tablica 9: Postotak varijance pojedine komponente upitnika

KOMPONENTE	karakteristični korijeni	ukupni % varijance	kumulativni %
1	2.488	49.759	49.759
2	1.574	31.484	81.243
3	.566	11.326	92.569
4	.214	4.281	96.850
5	.158	3.150	100.00

Tablica 10: Matrica faktorske strukture procjene mudrosti rotirana u Varimax poziciju

KOMPONENTE	FAKTORI	
	1	2
činjenično znanje	.870	.218
proceduralno znanje	.901	.237
relativizam vrijednosti	.167	.925
neizvjesnost	.001612	.938
cjeloživotni kontekst	.772	-.172

4.4 Da bismo odgovorili na četvrti problem ovog istraživanja, tj. na pitanje postoji li statistički značajna razlika u mudrosti između dvije skupine ispitanika, studenata Filozofskog fakulteta s Odsjeka za psihologiju i Prirodoslovno-matematičkog fakulteta s Odsjeka za fiziku, Odsjeka za matematiku i Odsjeka za kemiju, s obzirom na rezultate na mjernom instrumentu kojim se mjeri mudrost, izračunali smo osnovne statističke pokazatelje (M , σ) za svaki problem i za ukupan rezultat za dvije grupe ispitanika (tablica 11).

Tablica 11: Aritmetičke sredine i standardne devijacije za svaki problem i za ukupan rezultat za Filozofski fakultet i Prirodoslovno-matematički fakultet i ukupno

FAKULTET		problem samoubojstva	obiteljski problem	problem planiranja života	ukupni rezultat
FF	N	33	33	33	33
	M	3.505	3.733	3.802	11.040
	σ	.716	.614	.723	1.702
PMF	N	57	57	57	57
	M	3.478	3.536	3.530	10.544
	σ	.734	.677	.696	1.642
UKUPNO	N	90	90	90	90
	M	3.489	3.608	3.630	10.726
	σ	.724	.658	.714	1.672

FF – Filozofski fakultet

PMF – Prirodoslovno-matematički fakultet

U daljnjoj obradi podataka upotrijebili smo t- test (tablica 12) koji pokazuje da ne postoji statistički značajna razlika u rezultatu dvije skupine ispitanika za pojedini problem niti za ukupan rezultat.

Tablica 12: t-test između studenata FF i PMF-a
po problemima i ukupnom rezultatu

PROBLEM	t	df	p
problem samoubojstva	.168	88	.867
obiteljski problem	1.380	88	.171
planiranje života	1.763	88	.081
UKUPAN REZULTAT	1.364	88	.176

5. RASPRAVA

Prvi problem ovog istraživanja, ispitati da li se procjenjivači slažu u procjenama mudrosti procjenjivanih osoba izravno je povezan s ciljem istraživanja: ispitati da li je moguće mudrost mjeriti na valjan i pouzdan način. Korelacije navedene u tablici 6, koje obuhvaćaju korelacije procjenjivača i prosječne korelacije za svaki problem posebno i za ukupan rezultat, za sve ispitanike, potvrđuju prvu hipotezu – postoji statistički značajno slaganje procjenjivača u procjenama mudrosti procjenjivanih osoba, što ukazuje na zajednički predmet procjene i na valjanost postupka mjerenja mudrosti.

Značajno slaganje procjenjivača u procjenama sudionika povezano je s implicitnim teorijama mudrosti, tj. s konstrukcijama koje postoje kod ljudi u odnosu na pojam mudrosti u okviru tzv. "popularne psihologije". One mogu biti od pomoći da bi se formuliralo gledište čitavog društva u pogledu određenog psihološkog konstrukata, u ovom slučaju mudrosti.

Kao primjer mogu se navesti istraživanja Clayton i Birren (1980), Holliday i Chandler (1986) i R. J. Sternberg (1986), čije smo rezultate opisali u poglavlju o teorijama mudrosti.

Na temelju tih istraživanja može se zaključiti da ljudi na Zapadu imaju prilično jasnu sliku o prirodi mudrosti.

Mogli bismo zaključiti da su u skladu s navedenim istraživanjima i naši rezultati. Prosječne korelacije i korelacije za svaki problem posebno, značajne na razini vjerojatnosti $p < .01$ (tablica 6), koje pokazuju da postoji suglasnost procjenjivača o tome što je sadržaj pojma mudrost, odnosno zbog malog broja procjenjivača možemo sa sigurnošću tvrditi samo da rezultati pokazuju tendenciju da budu u skladu s prijašnjim istraživanjima.

Provjera unutrašnje konzistentnosti mjernog instrumenta (tablica 7) pokazala je da su interkorelacije rezultata za svaki od tri problema međusobno i s ukupnim rezultatom, za svaki fakultet posebno, značajne na razini vjerojatnosti $p < .01$ odnosno $p < .05$, osim korelacije problema samoubojstva i planiranja života koja kod grupe ispitanika Prirodoslovno-matematičkog fakulteta nije značajna.

Uz to su izračunate i interkorelacije rezultata za svaki od tri problema međusobno i s ukupnim rezultatom za sve ispitanike, koje su značajne na razini vjerojatnosti $p < .01$ (tablica 8).

Ti rezultati pokazuju da postoji određena konzistencija mjernog instrumenta kojim smo mjerili mudrost na osnovu čega se može zaključiti da sva tri problema mjere isti pojam – mudrost, tj. da je mjerni instrument u određenoj mjeri pouzdan.

U svrhu provjere faktorske strukture ljestvice za procjenjivanje mudrosti, problem tri, provedena je faktorska analiza na zajedničke faktore, u kojoj je početni broj značajnih faktora izlučen sukladno Guttman-Kaiserovom kriteriju i nakon Varimax rotacije dobivena matrica faktorske strukture pokazuje postojanje dva faktora (tablica 10).

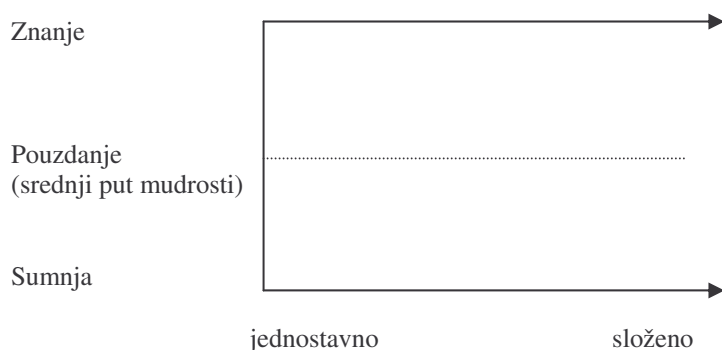
Prvi faktor čine varijable činjenično znanje, proceduralno znanje i cjeloživotni kontekst, dok je drugi faktor predstavljen relativizmom vrijednosti i neizvjesnošću. Ti rezultati su, s obzirom na broj faktora, u skladu su s dosadašnjim istraživanjima koja su također pronašla dva faktora.

Meacham (1990) predlaže dvodimenzionalni model mudrosti (slika 3). Prva dimenzija predstavlja bît mudrosti a sastoji se od uvažavanja da znanje može biti pogrešno i nastojanja postizanja ravnoteže između znanja i sumnje. Ta dimenzija nije razvojna tj. ona je dostupna ljudima svih dobi, kao i dva ekstrema, pretjerano pouzdanje i nedostatak radoznalosti s jedne strane te pretjerani oprez i strah od akcije s druge strane. Druga dimenzija, područje u kojem se mudrost izražava je jednostavno ili složeno a odnosi se na promjene u kvaliteti mudrosti koje ne znače promjenu bîti mudrosti već s dobi povezanu akumulaciju informacija, iskustva i uvida.

Objе dimenzije prikazane su na slici 3. Svaki slučaj tj. primjer mudrosti može se smjestiti unutar tog dvodimenzionalnog prostora:

1. s obzirom na to u kolikoj mjeri je u skladu s definiranim kriterijem mudrosti, tj. kao izraz i znanja i sumnje i
2. s obzirom na kvalitetu primjera mudrosti na kontinuumu od jednostavnog prema složenom.

Slika 3. Dvodimezionalni prostor mudrosti prema Meacham, 1990

Holliday i Chandler (1986) proveli su seriju istraživanja koja su uključivala analizu riječi koje ljudi upotrebljavaju da bi opisali mudrost i mudre osobe i atribute koji su najtipičniji pokazatelji tih koncepata.

Faktorska analiza atributa otkrila je postojanje dva faktora čije karakteristike se navode u tablici 13. Ti faktori identificiraju dva očigledna aspekta karakteristika povezanih s mudrošću kod mudrih osoba i mudrog ponašanja:

1. izuzetno razumijevanje i
2. sposobnost priopćavanja relevantnog znanja i prosudbi drugim osobama.

Ta dva faktora koreliraju u velikoj mjeri s konceptualizacijom mudrosti Baltesa i suradnika kao “ekspertnog znanja koje uključuje dobro prosuđivanje i savjet o važnim ali neizvjesnim životnim sadržajima”.

Tablica 13: Faktorska analiza laičkih teorija mudrosti i mudrih osoba prema Baltes i Smith 1990

Faktor I	Faktor II
IZUZETNO RAZUMIJEVANJE	PROSUĐIVANJE I VJEŠTINA KOMUNICIRANJA
Upotrebljava zdrav razum	Svjestan
Uči iz iskustva	Izvor dobrog savjeta
Vidi stvari u širem kontekstu	Razumljiv i shvaća probleme
Pozoran/pažljiv i perceptivan	Razumije život
Razumije samu/samog sebe	Vrijedi je/ga saslušati
Vidi bît situacije	Razmatra sve opcije
Otvorenog uma	Pažljivo razmisli prije donošenja odluke

Postotak objašnjene varijance pojedinih komponenti upitnika iz našeg istraživanja naveden je u tablici 9 i iz njega je vidljivo da postoje dva karakteristična korijena veća od jedan, koje smo odlučili zadržati sukladno Guttman- Kaiserovom kriteriju.

Komponenta 1 objašnjava 49.76% varijance, komponenta 2 31.48% varijance što zajedno iznosi 81.24% varijance.

Nakon rotacije u Varimax poziciju dobili smo matricu faktorske strukture (tablica 10), čije faktore bismo mogli povezati s Meachamovim dvodimenzionalnim modelom mudrosti, u kojem bi znanje bilo predstavljeno faktorom I (činjenično znanje, proceduralno znanje i cjeloživotni kontekst) a sumnja faktorom II (relativizam vrijednosti i neizvjesnost). Problem je u tome da u tom slučaju naši rezultati u velikoj mjeri tendiraju da budu izraz znanja, dok je

sumnja izražena u manjoj mjeri, što predstavlja određeni otklon od srednjeg puta između dva ekstrema, koji put predstavlja pouzdanje, tj. mudrost.

U svakom slučaju, naš rezultat ne možemo u sadržajnom smislu povezati s drugim istraživanjem [Holliday i Chandler (1986)], koje je također utvrdilo postojanje dva faktora: I – izuzetno razumijevanje i II – prosuđivanje i vještina komunikacije.

Ipak, potrebno je naglasiti da cilj našeg istraživanja nije bilo utvrditi sadržaj faktora već da li je mudrost jedinstveni konstrukt ili se on sastoji od više faktora, a komponente tih faktora već su unaprijed bile zadane strukturom tablice za procjenjivanje mudrosti. To je i razlog zbog kojeg je rezultat našeg istraživanja više u skladu s Meachamovom (1990) hipotezom nego s istraživanjem Holliday i Chandler (1986).

Povezano s četvrtim ciljem, koji se sastojao u ispitivanju da li postoji statistički značajna razlika u mudrosti dvije skupine sudionika, provedeno istraživanje temelji se na cjelokupnom radu Baltesa i suradnika, a posebno na radu “Na osnovu čega se može predvidjeti učinak u testovima mudrosti” (Staudinger, Maciel, Smith i Baltes, 1998).

U tome radu sugerira se da osim karakteristika ličnosti i određeni tipovi iskustva mogu poboljšati učinak u testovima mudrosti. Uzorak kliničkih psihologa (n=36) i kontrolna grupa visoko obrazovanih profesionalaca (n=54), u dobi od 25 do 82 godine verbalno su odgovarali na dva zadatka kojima se mjerila mudrost, koji zadaci su uključivali životno planiranje. Osim toga ispunili su i bateriju testova kojima se mjerila inteligencija i ličnost.

Dobivena su tri primarna rezultata:

1. trening i praksa u kliničkoj psihologiji bila je najsnažniji prediktor učinka u upitniku mudrosti (26% varijance) a uz to pokazalo se da postoji određeno preklapanje s varijablama ličnosti;
2. 14% varijance u učinku sudionika mogao se objasniti standardnim psihometrijskim mjerama ličnosti i inteligencije; varijable ličnosti bile su bolji prediktori od varijabli inteligencije (najvažniji prediktor ličnosti bio je otvorenost prema iskustvu dok je na srednjem mjestu bila dimenzija introverzija-ekstraverzija);
3. učinak u mjernom instrumentu kojim se mjeri mudrost zadržao je značajan stupanj samostalnosti i jedinstvenosti.

Prediktivni odnosi bili su konzistentni s prethodnim istraživanjima laičkih koncepcija mudrosti (Clayton i Birren, 1980; Erikson, 1959; Hall, 1992; Staudinger i Baltes, 1994).

Psihološki radovi povezani s mudrošću razlikuju se u stupnju u kojem su oni više

teoretski ili empirijski. Većina empirijskog rada prije Baltesa i suradnika bila je usredotočena na subjektivne i svakodnevne koncepcije o sastavnim djelovima mudrosti i na očekivane karakteristike mudre osobe. Suprotno od toga, konceptualna osnova istraživanja Staudinger i suradnika (1998) bila je istraživanje *učinka* u mjernom instrumentu kojim se mjeri mudrost.

Za naš rad najvažniji je zaključak da je profesionalna specijalizacija u kliničkoj psihologiji bila najvažniji prediktor mudrosti (26% varijance). Uz to, pokazalo se da postoji određeno preklapanje s varijablama ličnosti.

Prema mišljenju kognitivnih psihologa, za istraživanje ekspertnog znanja centralna je pretpostavka da analiza protokola omogućuje pristup sadržaju i strukturi znanja u određenoj domeni. Tu pretpostavku preuzeli su i Baltes i suradnici, a ona je temelj i našeg istraživanja. Razlika je u tome da je Baltes osigurao dubinsku analizu protokola koja je omogućila opis strategija primjene znanja u određenoj domeni (planiranje života i sagledavanje života), putem posebnog izbora i treninga procjenjivača. Za razliku od Baltesa, naš izbor procjenjivača bio je ograničen brojem studenata koji su se prijavili za procjenjivače, a treninga nije bilo već samo uputstva, rasprave i primjera kako se boduju rezultati upitnika, što je trajalo približno sat vremena.

Na osnovu spomenutog istraživanja pretpostavili smo da će studenti Odsjeka za psihologiju imati statistički značajno bolji rezultat.

Rezultati (tablica 11) i provjera razlike u učinku između dvije grupe sudionika t-testom (tablica 12), pokazala je da ne postoji statistički značajna razlika između dvije grupe studenata. Važno je naglasiti da opravdano pretpostavljamo da su dvije grupe bile izjednačene u pogledu dobi i spola, s obzirom na činjenicu da se radi o studentima treće i četvrte godine a postotak ženskih i muških ispitanika bio je sljedeći: FF - 85% studentica i 15% studenata, PMF - 79% studentica i 21% studenata. Razlika je mogla postojati u motivaciji za ispunjavanje upitnika; naime postoji mogućnost da su studenti FF bili više motivirani zbog eksperimentalnih sati i dobrovoljnog javljanja dok toga nije bilo kod studenata PMF-a koji su zamoljeni da poslije predavanja ispune mjerni instrument (na temelju tih činjenica mogao bi se izvesti i potpuno suprotan zaključak o motivaciji!). Ipak prosječno vrijeme ispunjavanja upitnika, studenti FF-a=43' a PMF-a=31' (uz izbacivanje 5 ekstremnih vremena – manje od 15' kod studenata PMF-a), ukazuje na veću vjerojatnost prvog zaključka u pogledu motiviranosti studenata.

Zbog čega nije dobivena statistički značajna razlika u učinku u korist studenata FF?

Treba naglasiti da je Baltes u svom istraživanju imao dvije grupe ispitanika: prvu – kliničke psihologe a druga grupa, kontrolna grupa sastojala se od profesionalaca: arhitekata,

novinara, administratora višeg nivoa, profesora, umjetnika i kulturnih radnika, odvjetnika, menadžera i profesionalaca s područja prirodnih znanosti. S druge strane ispitanici u našem istraživanju bili su studenti treće i četvrte godine. Ako se uzme u obzir da pretpostavka stjecanja ekspertnog znanja na bilo kojem području, a vjerojatno i na području fundamentalnih životnih pragmatika, uključuje minimum deset godina dobro uobličenog programa prakse, treninga i mentorstva (Ericsson, prema Baltes i Smith, 1990) razumljivo je zašto nije dobivena statistički značajna razlika u učinku između studenata FF-a i PMF-a, u korist studenata FF-a. Naime razlika između iskustvenih konteksta dvije grupe studenata nije dovoljna da bi utjecala na postojanje statistički značajne razlike u ekspertnom znanju tj. mudrosti koja je u konkretnom slučaju trebala rezultirati u davanju mudrijih savjeta u pogledu teških životnih problema.

Razlike u učinku između dvije grupe studenata nije statistički značajna, međutim postoji trend u smislu boljeg učinka studenata FF. Razlog tome mogle bi biti karakteristike ličnosti, u ovom slučaju, studenata, koje su se pokazale značajnim u istraživanjima Staudinger i suradnika (1997, 1998), u smislu da osobe određenih karakteristika ličnosti tendiraju izboru određenog zanimanja. U ovom slučaju karakteristike ličnosti studenata FF-a predstavljale bi generalne personalne faktore (slika 1) i sastojale bi se u manjoj ekstraverziji i neuroticizmu i povećanoj otvorenosti prema iskustvu u odnosu na kontrolnu grupu. Specifične faktore predstavljalo bi primanje mentorstva dok bi obrazovanje bilo facilitirajući iskustveni kontekst. Ipak, potrebno je naglasiti da to ostaje samo pretpostavka koju bi trebalo empirijski provjeriti.

Osim toga, još jednom treba naglasiti da razlika nije statistički značajna, ali može se pretpostaviti da ona ukazuje na smjer razvoja dvije grupe. U tom smislu bilo bi zanimljivo provesti longitudinalno istraživanje kojim bi se provjerila razlika u učinku između dvije grupe sudionika poslije dužeg vremenskog razdoblja, kao i provjeriti razlike u njihovim karakteristikama ličnosti.

6. ZAKLJUČAK

1. utvrđeno je statistički značajno slaganje procjenjivača u procjenama mudrosti procjenjivanih osoba što ukazuje na zajednički predmet procjene i na valjanost postupka mjerenja mudrosti;
2. utvrđena je statistički značajna sličnost procjena mudrosti ispitivanih osoba na temelju njihovog rješavanja različitih problema;
3. utvrđena je dvofaktorska struktura konstrukta mudrosti: prvi faktor čine varijable činjenično znanje, proceduralno znanje i cjeloživotni kontekst a drugi faktor varijable relativizam vrijednosti i neizvjesnost;
4. nije utvrđena statistički značajna razlika u mudrosti između sudionika, studenata Filozofskog fakulteta i Prirodoslovno-matematičkog fakulteta s obzirom na rezultat na upitniku kojim se mjeri mudrost.

7. LITERATURA

1. *Anderson, J. R.* Methodologies of studying human knowledge, *Behavioral and Brain Sciences*, 10, 467-505.
2. *Arlin, K. P.* (1990). Wisdom: the art of problem finding. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (160-177). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
3. *Baltes, P. B. and Smith, J.* (1990). Toward a psychology of wisdom and its ontogenesis. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (87-120). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
4. *Baltes, P. B., Staudinger, U. M. and Lindenberger, U.* (1999). Lifespan Psychology: Theory and Application to Intellectual Functioning. *Annu. Rev. Psychol.*, 50, 471-507.
5. *Baltes, P. B. and Lindenberger, U.* (1988). On the range of cognitive plasticity in old age as a function of experience: 15 years of intervention research. *Behavior therapy*, 19, 283-300.
6. *Birren, E. J. and Fisher, M. L.* (1990). The elements of wisdom: overview and integration. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (160-177). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
7. *Bloom, B.* (1985). *Developing talent in young people*. New York: Ballantine.
8. *Chandler, M. J. and Holliday, S.* (1986). *Wisdom: explorations in adult competence*. Basel: Karger.
9. *Chandler, M. J. and Holliday, S.* (1990). Wisdom in a postapocalyptic age. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (121-141). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
10. *Clayton, V. P. and Birren, J. E.* (1980). *The development of wisdom across the life-span:*

a reexamination of an ancient topic. New York: Academic Press.

11. Cooper A. (1998). *The Man Who Found the Flow*.
<http://www.shambhalasun.com/Archives/Features/1998/Sep98/Flow.htm>
12. Csikzentmihaly, M. and Rathunde, K. (1990). The psychology of wisdom: an evolutionary interpretation. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (25-51). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
13. Dawkins, R. (1997). *Sebični gen*. Zagreb: Izvori.
14. Erikson, E. H., Erikson, J. M. and Kivnick, H. Q. (1986). *Vital involvement in old age: the experience of old age in our time*. New York: Norton.
15. Fulgosi, A. (1985). *Psihologija ličnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
16. Habermas, J. (1988). *Filozofski diskurs moderne: dvanaest predavanja*. Zagreb: Globus.
17. Happe, F. G. H., Winner, E., Brownell, H. (1998). The Getting of Wisdom: Theory of Mind in Old Age. *Developmental Psychology*, Vol. 34, No. 2, 358-362.
18. Horn, J. L. (1970). Organization of data on life-span development of human abilities. U L.B. Goulet I P.B. Baltes (Eds.), *Life-span developmental psychology: Research and theory* (426-466). New York: Academic Press.
19. Kahneman, D., Slovic, P. and Tversky, A. (1984). *Judgement under uncertainty: heuristics and biases*. Cambridge MA: Cambridge University Press.
20. Kitchener, K. S. and Brenner, H. G. (1990). Wisdom and Reflective Judgement: knowing in the face of uncertainty. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (212-229). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.

21. *Kramer, A. D.* (1990). Conceptualizing wisdom: the primacy of affect-cognition relations. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (160-177). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
22. *Labouvie-Vief, G.* (1990). Wisdom as integrated thought: historical and developmental perspective. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (52-83). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
23. *Mallery, J. C., Hurwitz, R., Duffy, G.* (1987). Hermeneutics: From Textual Explication to Computer Understanding? (Hermeneutics and the Social Sciences). U Shapiro, C.S. (Ed.), *The Encyclopedia of Artificial Intelligence*. New York: John Wiley & Sons.
24. *Meacham, J. A.* (1990). The loss of wisdom. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (181-211). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
25. *Nisbett, R. and Ross, L.* (1980). *Human inference: strategies and shortcomings of social judgements*. New York: Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
26. *Orwoll, L. and Perlmutter, M.* (1990). The study of wise persons: integrating a personality perspective. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (160-177). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
27. *Pascual-Leone, J.* (1990). An essay on wisdom: toward organismic processes that make it possible. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (160-177). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
28. *Platon* (1987). *Dijalozi*. Beograd: Grafos.
29. *Robinson, D. N.* (1990). Wisdom through the ages. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (13-23). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
30. *Smith, J., Staudinger, U. M., and Baltes, P. B.* (1994). Occupational Settings Facilitating

Wisdom –Related Knowledge: The Sample Case of Clinical Psychologists. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 62, No. 5, 989-999.

31. *Sowarka, D.* (1989). Weisheit und weise Personen: Common-Sense-Konzepte älterer Menschen. *Zeitschrift für Entwicklungspsychologie und Pädagogische Psychologie*, 21, 87-109.
32. *Staudinger, U. M., Lopez, D. F. and Baltes, P. B.* (1997). The Psychometric Location of Wisdom –Related Performance: Intelligence, Personality, and More?. *PSPB*, Vol. 23, 1200-1214.
33. *Staudinger, U. M., Maciel, A. G., Smith, J. and Baltes, P. B.* (1998). What Predicts Wisdom–Related Performance? A First Look at Personality, Intelligence, and Facilitative Experiential Contexts. *European Journal of personality*, Vol. 12, 1-17.
34. *Sternberg, R. J.* (1990). Understanding wisdom. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (3-12). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
35. *Sternberg, R. J.* (1990). Wisdom and its relation to intelligence and creativity. U Sternberg, R. J. (Ed.), *Wisdom, its Nature, Origins and Development* (142-159). Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
36. *Sternberg, R. J.* (1994). *Encyclopedia of Human Intelligence*, Volume 2, Macmillian New York, NY 10022: Publishing Company.

8. PRILOZI

1. Upitnik za ispitivanje mudrosti
2. Ljestvica za procjenjivanje mudrosti

UPITNIK ZA ISPITIVANJE MUDROSTI

Ime i prezime (šifra): _____

Fakultet i smjer: _____

Dob: _____

Spol: _____

UPUTSTVO:

Pred vama se nalaze opisana tri životna problema.

Vaš je zadatak da ih pažljivo pročitate i razmislite koje bi informacije pri rješavanju tih problema trebali imati ako želite donijeti mudru odluku i dati mudar savjet.

Za razmišljanje i pisanje imate neograničeno vremena, ali svaki odgovor neka bude napisan na jednoj stranici. Molimo vas da dobro razmislite i pokušate se dosjetiti *svih informacija* koje biste trebali uzeti u obzir u svakom pojedinom slučaju te kakav *savjet* biste dali osobi koja ima problem, u pogledu njezinih daljnjih aktivnosti. Tokom razmišljanja bilo bi dobro da se uživite u situaciju (npr. takav problem ima vaša najbolja prijateljica ili prijatelj).

Ako smatrate da postoji više načina rješavanja problema molimo da i to napišete.

Ispitivanje je anonimno i dobiveni podaci bit će dostupni samo sudionicima istraživanja.

Hvala na suradnji!

1. PROBLEM SAMOUBOJSTVA

Određenu osobu telefonski nazove dobar prijatelj i kaže mu da više tako ne može izdržati i da je odlučio da se ubije.

Što biste trebali razmotriti/uzeti u obzir da biste dali mudar savjet i što bi u takvoj situaciji bilo mudro učiniti?

2. OBITELJSKI PROBLEM

14-godišnja djevojka odluči da odmah želi napustiti svoju obitelj.

Što biste trebali razmotriti/uzeti u obzir da biste dali mudar savjet i što bi u takvoj situaciji bilo mudro učiniti?

3. PROBLEM PLANIRANJA ŽIVOTA

Mehaničar, star 28 godina s dvoje predškolske djece upravo je saznao da će se tvornica u kojoj radi zatvoriti u roku od 3 mjeseca. Za sada ne postoji mogućnost zapošljavanja na tom području. Njegova supruga nedavno se vratila na dobro plaćeni posao medicinske sestre. On uzima u obzir sljedeće mogućnosti: može se preseliti u drugi grad da bi pronašao posao ili može planirati da preuzme potpunu odgovornost za brigu o djeci i kućanske poslove. Formulirajte plan koji bi obuhvatio sve što bi on trebao uzeti u obzir/razmotriti u u vezi sljedećih 3-5 godina.

Što biste trebali razmotriti/uzeti u obzir da biste dali mudar savjet i što bi u takvoj situaciji bilo mudro učiniti?

LJESTVICA ZA PROCJENJIVANJE MUDROSTI

IME I PREZIME PROCJENJIVAČA: _____
IME I PREZIME PROCJENJIVANE OSOBE (ŠIFRA): _____
FAKULTET: _____
PROBLEM BROJ _____

- 1 - izrazito netipično/uopće nije prisutno
7 - izrazito tipično/izrazito prisutno

ČINJENIČNO ZNANJE

poznavanje činjenica,
podataka, velika količina
raznovrsnih informacija

1	2	3	4	5	6	7

PROCEDURALNO ZNANJE

znanje o postupanju u
najrazličitijim situacijama,
koje uključuju različite,
osobe, predmete, odnose

1	2	3	4	5	6	7

RELATIVIZAM VRIJEDNOSTI

društvene i osobne
vrijednosti su relativne s
obzirom na mjesto i
vrijeme

1	2	3	4	5	6	7

SVIJEST O NEIZVJESNOSTI

svijest o tome da ništa nije
potpuno sigurno unatoč
našim nastojanjima

1	2	3	4	5	6	7

CJELOŽIVOTNI KONTEKST

svjesnost cijeloga života u
smislu vremenskog
kontinuiteta, moguća
dalekosežnost odluka

1	2	3	4	5	6	7